

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка**

Історичний факультет
Кафедра історії України, археології та спеціальних
галузей історичних наук

Кваліфікаційна робота

**Наукова та громадська діяльність Івана Вагилевича в контексті
українського національного відродження першої половини XIX ст.**

Спеціальність 032 (Історія та археологія)

Здобувача першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
Миколи ПРИГОДСЬКОГО

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
Оксана ЯТИЩУК, кандидат історичних
наук,
доцент кафедри історії України,
археології та спеціальних галузей
історичних наук

Тернопіль – 2026

Анотація

Наукова та громадська діяльність Івана Вагилевича в контексті українського національного відродження першої половини ХІХ ст.

У бакалаврській роботі досліджено наукову та громадську діяльність Івана Вагилевича в контексті українського національного відродження першої половини ХІХ ст. Проаналізовано його внесок у розвиток фольклористики, етнографії, мовознавства та археології, а також роль у діяльності «Руської трійці». Окрему увагу приділено формуванню його поглядів на українську національну ідею, мову та культуру. Розкрито значення просвітницької та публіцистичної активності Вагилевича для становлення української інтелігенції в Галичині. Висвітлено його участь у громадсько-політичних процесах середини ХІХ ст. та вплив європейських інтелектуальних течій на його світогляд. Зроблено висновок про вагомий внесок І. Вагилевича у формування основ української гуманітарної науки та національної самосвідомості.

Ключові слова: Іван Вагилевич, українське національне відродження, «Руська трійця», фольклористика, етнографія, мовознавство.

Abstract

The Scholarly and Public Activity of Ivan Vahylevych in the Context of the Ukrainian National Revival of the First Half of the 19th Century

Abstract

The bachelor's thesis examines the scholarly and public activities of Ivan Vahylevych in the context of the Ukrainian national revival in the first half of the nineteenth century. His contribution to the development of folklore studies, ethnography, linguistics, and archaeology is analyzed, as well as his role in the activities of the “Ruthenian Triad” (“Ruska Triytsia”). Special attention is paid to the formation of his views on the Ukrainian national idea, language, and culture. The study reveals the significance of Vahylevych’s educational and journalistic activity for the emergence of the Ukrainian intelligentsia in Galicia. His involvement in socio-political processes of the mid-nineteenth century and the influence of European intellectual trends on his worldview are also highlighted. The conclusion emphasizes Ivan Vahylevych’s significant contribution to the formation of the foundations of Ukrainian humanities and national consciousness.

Keywords: Ivan Vahylevych, Ukrainian national revival, “Ruska Triytsia”, folklore studies, ethnography, linguistics.

Зміст

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Історіографія проблеми	7
1.2. Джерельна база дослідження.....	12
РОЗДІЛ II. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА	18
РОЗДІЛ III. НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА	33
3.1. Етнографічно-фольклористичні студії в контексті становлення української гуманітаристики	33
3.2. Археологічні дослідження та їх внесок у розвиток історичної науки Галичини	37
3.3. Лінгвістичні концепції: мова як чинник формування національної ідентичності	39
РОЗДІЛ IV. ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНА ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОСЛІДНИКА	47
4.1. Участь Івана Вагилевича в українському національному русі першої половини XIX ст.	47
4.2. Концептуальні погляди на українську національну ідею, конфесійне та етнополітичне питання	50
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Постать Іван Вагилевич посідає важливе місце в процесах національного відродження Галичини першої половини ХІХ ст. Як учасник «Руської трійці» поряд із Маркіяном Шашкевичем та Яковом Головацьким, він зробив вагомий внесок у формування модерної української наукової думки в західноукраїнському регіоні. Наукова діяльність І. Вагилевича органічно поєднувалася з активною громадянською позицією: він послідовно обстоював права українського населення в умовах поліетнічного середовища Австро-Угорська імперія, здійснював дослідження у галузях фольклористики, історії та мовознавства, прагнучи науково обґрунтувати самобутність української культури.

Актуальність звернення до наукової та громадської спадщини І. Вагилевича зумовлена не лише потребою поглибленого осмислення витоків українського національного руху, але й необхідністю сучасної інтерпретації ролі інтелігенції у процесах формування національної ідентичності. Його діяльність репрезентує показовий приклад взаємодії наукового знання та громадської ініціативи як чинників трансформації суспільної свідомості.

Об'єктом дослідження є постать Івана Вагилевича в контексті розвитку наукового та культурно-громадського життя першої половини ХІХ ст.

Предметом дослідження виступають наукова, літературна, публіцистична та громадська діяльність Івана Вагилевича, а також його ідейна спадщина.

Мета дослідження полягає у комплексній характеристиці наукової та громадської діяльності Івана Вагилевича, а також у визначенні її значення для розвитку української культури, історичної науки, мовознавства та формування національної ідеї.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань:

– проаналізувати джерельну базу та стан наукової розробки проблеми в історіографії;

- з’ясувати місце Івана Вагилевича в українській історіографічній традиції та оцінити його вплив на розвиток сучасної гуманітаристики;
- реконструювати життєвий шлях Івана Вагилевича у контексті доби національного відродження;
- дослідити його внесок у розвиток фольклористики, археології та етнографії;
- охарактеризувати громадську та публіцистичну діяльність ученого;
- простежити ідейну еволюцію Вагилевича — від засад національного романтизму до проявів релігійного скепсису та критичного світогляду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період життя і діяльності Івана Вагилевича — 1811–1866 рр.

Територіальні межі дослідження охоплюють Східну Галичину, що у досліджуваній період входила до складу Австрійської імперії (згодом Австро-Угорської імперії), де проживав і здійснював свою діяльність Іван Вагилевич. Водночас дослідження поширюється на ширший простір Центрально-Східної Європи, зокрема чеські, словацькі та польські етнічні землі, з якими були пов’язані наукові контакти та інтелектуальні зацікавлення вченого.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові принципи історизму, об’єктивності, системності та всебічності аналізу. Застосування зазначених принципів забезпечує цілісне й науково обґрунтоване висвітлення поставлених проблем. У роботі використано комплекс взаємодоповнювальних методів дослідження, зокрема: історико-біографічний метод, що дав змогу реконструювати життєвий шлях Івана Вагилевича та простежити етапи його інтелектуального становлення; порівняльно-історичний метод, спрямований на зіставлення його ідейних позицій із домінуючими ідеологічними тенденціями доби; культурологічний підхід, який дозволив інтерпретувати спадщину Вагилевича в контексті розвитку української культури; системно-хронологічний підхід, що забезпечив послідовність викладу матеріалу та відтворення динаміки наукової й громадської діяльності дослідника.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу постаті Івана Вагилевича не лише як учасника «Руської трійці», але і як самобутнього науковця, культурного мислителя, філолога та археолога.

Структура кваліфікаційної роботи зумовлена логікою дослідження та поставленими завданнями. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ I. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Історіографічна база запропонованого дослідження є достатньо репрезентативною та охоплює широкий корпус наукових праць, у яких прямо чи опосередковано висвітлюються питання життєвого шляху та діяльності І. Вагилевича. У процесі розвитку наукової думки сформувався окремий напрям досліджень — так зване «шашкевичезнавство», пов'язане з вивченням постаті Маркіяна Шашкевича та діяльності «Руської трійці» загалом. Перші наукові розвідки, що стосувалися окресленої проблематики, з'явилися ще у дорадянський період (до 1939 р.), в умовах перебування краю під владою Австрійська імперія та у міжвоєнний час Друга Річ Посполита. Серед їх авторів варто відзначити праці М. Тершаковця, К. Студинського та ін.

Важливим етапом у дослідженні біографії І. Вагилевича стала публікація у виданні Наукове товариство імені Шевченка — журналі «Записки НТШ», що виходив у Львів з 1892 р., — праці Іван Франко «До біографії Івана Вагилевича» (1907 р.) [57]. Спираючись на аналіз рукописної спадщини самого Вагилевича, дослідник подав ґрунтовну характеристику його творчого доробку. З метою аргументації окремих положень І. Франко залучав фрагменти кореспонденції галицького вченого, що засвідчують його тривалі контакти у 30–60-х рр. ХІХ ст. з польськими істориками та етнографами — А. Бельовським, К. Запом, Ю. Дуніним-Борковським та ін. Особливої уваги заслуговує висновок І. Франка про те, що діяльність І. Вагилевича та інших представників «Руської трійці» мала відчутний вплив на розвиток культурно-політичних рухів, а також на активізацію літературного й наукового життя не лише в Галичині, але й серед інших слов'янських народів.

Незважаючи на жорсткі ідеологічні обмеження та цензурний контроль, характерні для радянського періоду, проблематика культурно-просвітницької діяльності «трійчан» не залишалася поза увагою дослідників. Водночас варто зауважити, що у більшості праць основний акцент робився на періоді,

пов'язаному з участю І. Вагилевича (як і Маркіян Шашкевич та Яків Головацький) у діяльності «Руської трійці», а також на аналізі його літературної та наукової спадщини.

Помітним внеском у розробку зазначеної проблематики стало монографічне дослідження радянського історика Г. Гербільського, опубліковане у 1964 р. [17]. У праці значна увага приділяється протистоянню «прогресивної» та «реакційної» суспільної думки в Галичині. Окремий розділ автор присвятив аналізу просвітницької діяльності «Руської трійці», зокрема окреслив ставлення її представників до віденського уряду, висвітлив проблеми соціального становища селянства, а також розкрив їх погляди на мовну та етнічну єдність українського народу. Дослідником проаналізовано контакти галицьких діячів із представниками інтелектуальних середовищ Наддніпрянська Україна та інших країн, зокрема з М. Максимовичем, І. Срезневським, М. Погодіним, О. Бодянським, А. Бельовським, К. Войціцьким, В. Мацейовським, а також із чеськими і словацькими діячами — П. Шафариком та Я. Колларом [13, с. 573].

Цінний внесок у вивчення діяльності «Руської трійці», зокрема постаті І. Вагилевича, належить історикові О. Петрашу. У 1972 р. опубліковано перше видання його праці, присвячене громадсько-культурній діяльності гуртка у 1830–1840-х рр. [42]. У розділі, присвяченому І. Вагилевичу, дослідник подав розгорнуту характеристику його життєпису, акцентуючи увагу на літературній та народознавчій діяльності. У 1986 р. вийшло друком доповнене видання цієї праці, в якому автор також звернувся до проблеми спадкоємності ідей «Руської трійці» [43]. Важливим є й видання 1996 р., опубліковане вже в умовах незалежної України, що дозволяє простежити еволюцію ідейного світогляду І. Вагилевича [44].

Етнографічно-фольклористичний аспект діяльності «Руської трійці» ґрунтовно дослідив львівський етнограф Роман Кирчів у монографії, опублікованій у 1990 р. [33]. Спираючись на значний масив джерельного матеріалу, автор комплексно проаналізував напрями та специфіку збиральницької діяльності «трійчан», визначив її результати та значення для

національного розвитку русинів-українців Галичини. У праці також містяться окремі відомості про взаємини І. Вагилевича з наддніпрянським фольклористом М. Максимовичем. У 2011 р. дослідник опублікував друге, доповнене та перероблене видання зазначеної монографії [34].

Отже, українські історики в умовах партійно-радянського тоталітарного режиму здійснили вагомий внесок у дослідження означеної проблематики, який, однак, був істотно обмежений ідеологічними настановами та цензурними практиками того часу.

Після проголошення незалежності Україна у 1991 р. розпочався якісно новий етап у вивченні діяльності Руська трійця, що супроводжувався розширенням джерельної бази та утвердженням більш об'єктивних підходів до інтерпретації українського минулого. Упродовж 1990–2000-х рр. відбулися міжнародні наукові конференції «Шашкевичіана», матеріали яких були опубліковані в однойменних збірниках і присвячені багатогранній творчій спадщині «трійчан». Водночас характерною рисою цих наукових форумів стала наявність різних інтерпретацій діяльності учасників гуртка: зокрема, історик Григорій Дем'ян та окремі інші дослідники схильні були вбачати у їх діяльності елементи ранньої програми українського державотворення [25].

Важливе значення для розробки теми мають праці багаторічного дослідника постаті Іван Вагилевич — львівського історика Григорій Дем'ян. Упродовж 1960–1990-х рр. він опублікував низку наукових розвідок, присвячених різним аспектам творчої діяльності галицького вченого [27]. Попри їх переважно популярно-науковий формат (газетні та журнальні публікації), ці праці становлять важливе джерело для осмислення ролі І. Вагилевича в українській науці та культурі.

Підсумком багаторічних досліджень Г. Дем'яна стала публікація у 1993 р. узагальнюючої монографії, присвяченої виключно постаті І. Вагилевича [26]. Незважаючи на час її видання, ця праця й дотепер зберігає статус одного з найґрунтовніших досліджень життєвого шляху та громадсько-культурної діяльності вченого. У ній, зокрема, на основі широкого кола джерел (як

опублікованих, так і архівних) реконструйовано маловідомі факти біографії дослідника, висвітлено його контакти зі слов'янськими інтелектуалами, а також подано розгорнуту характеристику його наукової спадщини, включаючи малодосліджені історичні, етнографічні та бібліографічні праці.

У сучасній українській історіографії помітно активізувалося вивчення міжслов'янських наукових контактів І. Вагилевича. Зокрема, особливості його співпраці з польським істориком Август Бельовський стали предметом дослідження І. Глушик [18]. Залучення значного масиву польських джерел дозволило авторці уточнити характер взаємин між цими вченими. Встановлено, що їх співпраця розпочалася в середовищі Національний інститут Оссолінських у Львів та мала передусім науково-інформаційний характер, зумовлений спільністю дослідницьких інтересів. Водночас наукові праці І. Вагилевича й А. Бельовського, створені у 30–60-х рр. XIX ст., розглядаються як взаємодоповнювальні компоненти, що сприяли розвитку як польської, так і української науки.

У 2012 р. дослідниця Лариса Рева опублікувала статтю, в якій здійснила критичний аналіз наукового доробку І. Вагилевича у контексті українсько-польського пограниччя [49]. Проблематика взаємин І. Вагилевича з наддніпрянськими українськими та російськими інтелектуалами знайшла відображення у працях дослідника модерного українського націотворення Ігор Райківський [46; 47]. На основі широкої джерельної бази автор висвітлює контакти «Руської трійці» у 1830–1840-х рр. із такими діячами, як М. Максимович, О. Бодянський, І. Срезневський та ін. [7; 8]. Дослідник обґрунтовано зазначає, що основною формою наукової комунікації І. Вагилевича було листування (особисте знайомство відбулося лише з І. Срезневським у 1842 р.), а інтелектуальна взаємодія між галицькими русинами та наддніпрянськими діячами сприяла утвердженню ідеї етнокультурної єдності українського народу по обидва боки австро-російського кордону.

Кооперація І. Вагилевича з чеськими та словацькими діячами знайшла відображення в дослідженнях Г. Веселовської [13], М. Демченко [28], Л.

Ільницької [30; 31], О. Колеси [35], В. Моторного [43] та ін. Розгорнутий характер має розвідка Г. Дем'яна [24], присвячена взаєминам І. Вагилевича з П. Шафариком. Окремі аспекти окресленої проблематики розглядалися також у працях М. Грицика [22], О. Куцої [36], І. Орлевич [40], І. Остапика [41] та ін.

Серед дослідників періоду незалежності України (після 1991 р.) спостерігається підвищений інтерес до наукової діяльності І. Вагилевича, зокрема до його мовознавчих, етнографічних та історичних напрацювань. Відповідні аспекти вивчалися у працях В. Гориня [19], О. Гуцуляка [23], Л. Ільницької [30], Я. Оленича [39], І. Райківського [45–47], О. Дрогобицької [19] та ін. Окремий пласт становлять ювілейні публікації, присвячені І. Вагилевичу, опубліковані в періодичній пресі, які відіграли важливу роль у популяризації його наукового доробку. Як правило, у таких розвідках, за окремими винятками, основна увага концентрувалася на 1830-х рр., тобто на періоді його участі в діяльності Руська трійця. У цьому контексті слід виокремити публікації Т. Андрусяка [9], О. Маленка [37], В. Чоповського [58].

Таким чином, історіографічна традиція, що стосується вивчення наукового доробку Івана Вагилевича, має тривалу та складну еволюцію. Її розвиток охоплює кілька етапів — від фрагментарних оцінок сучасників до комплексних академічних студій ХХ–ХХІ ст. Джерельна та історіографічна база не лише забезпечує збереження пам'яті про вченого, а й відображає трансформацію підходів до інтерпретації його діяльності в різні історичні періоди, що зумовлювалося ідеологічними чинниками, змінами національного дискурсу та розвитком історичної науки.

Аналіз радянської та сучасної української історіографії засвідчує стійкий науковий інтерес до діяльності І. Вагилевича у контексті вивчення біографій учасників «Руської трійці» та їх послідовників. Радянська історіографія приділяла певну увагу його постаті, однак ці дослідження перебували під впливом ідеологічних обмежень. Після здобуття Україною незалежності значно розширилося проблемне поле досліджень, а увага науковців почала концентруватися на різних аспектах його наукової та громадської діяльності.

Важливим етапом стало видання у 1993 р. узагальнюючої монографії Г. Дем'яна, у якій представлено системний виклад життєпису І. Вагилевича та аналіз його творчої спадщини. Подальшого розвитку проблема кооперації І. Вагилевича із слов'янськими діячами набула у працях сучасних дослідників та матеріалах міжнародних наукових конференцій.

1.2. Джерельна база дослідження

Наукова діяльність Іван Вагилевич є однією з репрезентативних складових українського національного відродження першої половини ХІХ ст. Її комплексне вивчення передбачає залучення широкого кола джерел, які доцільно поділяти на дві основні групи: першоджерела, безпосередньо пов'язані з діяльністю та спадщиною дослідника, та історіографічні праці, що містять різноаспектні інтерпретації його наукового доробку.

Дослідження постаті І. Вагилевича як мовознавця, фольклориста, учасника національно-культурного руху та громадського діяча неможливе без системного залучення комплексу архівних матеріалів, які фіксують сліди його наукової, суспільної та приватної активності. Архівні джерела становлять першорядну основу для реконструкції біографії вченого, його інтелектуальної еволюції, кола творчих і особистих контактів, а також участі у суспільно-політичному житті Галичини.

Залучені до аналізу матеріали доцільно класифікувати за такими групами: опубліковані збірники документів і матеріалів; власні тексти І. Вагилевича та його соратників — учасників Руська трійця; епістолярна спадщина сучасників; — мемуарна література, що включає спогади про галицького діяча.

Серед опублікованих джерел особливе значення має збірник документів і матеріалів під редакцією львівського історика Ф. Стеблія, виданий у 1989 р. в Києві під назвою «Русалка Дністрова» [1], який висвітлює основні напрями громадсько-культурної діяльності «Руської трійці» на тлі суспільно-політичних процесів у Галичині 1830–1840-х рр. У виданні подано матеріали, що стосуються підготовки та публікації альманаху Русалка Дністровая, який започаткував

новий етап розвитку української літератури в Галичині. Окремий блок документів містить відомості про наукові та особисті контакти І. Вагилевича з діячами Наддніпрянської України — М. Максимовичем, І. Срезневським, П. Лукашевичем, а також із представниками слов'янських інтелектуальних середовищ — П. Шафариком, А. Бельовським та ін.

Особливий інтерес дослідників викликає діяльність І. Вагилевича у складі Руська трійця та створення літературного альманаху Русалка Дністровая, що вийшов друком у 1837 р. у Будапешті. Це була одна з перших спроб запровадження народнорозмовної української мови в літературну практику Галичини, що стало знаковою подією в процесі національного відродження. Аналіз змісту альманаху засвідчує, що його автори обстоювали ідею етнічної єдності українських земель, розділених між Російською та Австрійською імперіями. Зокрема, у передмові І. Вагилевич окреслював етнічні межі українського народу як територію «з-поза гір Бескидських за Дон» [5, с. 127], що відображає характерні для доби уявлення про національний простір.

Варто зазначити, що повноцінне наукове перевидання Русалка Дністровая стало можливим лише у 1950 р., коли зусиллями українських дослідників подолано значні ідеологічні та організаційні перешкоди. Як слушно зауважив історик М. Шалата, ці зусилля були співмірні з тими труднощами, які свого часу подолали самі представники «Руської трійці» [1, с. 95].

Завдяки зусиллям українських науковців до наукового обігу введено також інші тексти І. Вагилевича — його статті, літературні твори, фольклорні та етнографічні розвідки, що увійшли до академічних зібрань. Значний внесок у систематизацію народознавчої спадщини дослідника здійснив літературознавець М. Шалата, який підготував до друку збірку «Народні пісні в записах Івана Вагилевича», видану у Києві 1983 р. [3].

Першоджерела відіграють визначальну роль у дослідженні наукової діяльності Івана Вагилевича, оскільки саме вони забезпечують можливість не лише реконструкції його біографії, а й проникнення в інтелектуальний контекст епохи, простеження еволюції наукових поглядів, філологічних та фольклористичних

зацікавлень ученого. Особливу цінність становлять польові етнографічні записи дослідника — легенди, казки, колядки та щедрівки, які згодом стали важливою джерельною основою для розвитку української народознавчої традиції. Окреме значення мають матеріали, зібрані в лемківському та бойківському етнографічних регіонах, що репрезентують регіональне розмаїття української традиційної культури.

До основного корпусу першоджерел, безпосередньо пов'язаних із науковим доробком І. Вагилевича, належать його авторські праці, епістолярна спадщина, а також архівні матеріали, що зберігаються в українських і європейських наукових установах. Провідне місце серед них посідають наукові та публіцистичні тексти самого дослідника. Незважаючи на відносно обмежену кількість прижиттєвих публікацій, зберігся значний масив рукописних матеріалів — розвідок, заміток та фрагментарних текстів, які були виявлені й частково опубліковані у другій половині XIX — першій половині XX ст.

Окрему групу джерел становлять матеріали, пов'язані з підготовкою та виданням альманаху «Русалка Дністрова». Зокрема, значну джерельну цінність має передмова до цього видання, у якій зафіксовано відомості про тривале листування галицького дослідника з українськими фольклористами Наддніпрянщини та московським професором М. Погодіним. Ці матеріали дозволяють простежити широку мережу наукових контактів І. Вагилевича та характер його інтелектуальної взаємодії з сучасниками.

У 1982 р. під редакцією М. Шалати опубліковано збірку найрепрезентативніших текстів діячів Руська трійця, до якої увійшли як твори, що раніше друкувалися в альманаху Русалка Дністровая, так і маловідомі тексти. Серед них — балади І. Вагилевича «Мадей», «Жулин і Калина», поезії «Спомин», «Життя», а також думи «Добрилів», «Дністер» та ін. [59; 60]. Уся літературна спадщина автора позначена виразними рисами романтичного світогляду: вона репрезентує ідеї національного піднесення, засудження соціального та національного гніту, а також концепцію єдності українських земель. Окрім поетичних текстів, джерельну цінність становлять переклади,

публіцистичні статті та приватні листи І. Вагилевича, що розкривають різні аспекти його інтелектуальної діяльності.

Важливим різновидом першоджерел є епістолярна спадщина І. Вагилевича та його сучасників. Значний масив інформації міститься як у його власній кореспонденції, так і в листуванні його друзів і наукових колег, значна частина якого була частково опублікована.

Вагомий внесок у введення епістолярних джерел до наукового обігу зробив український філолог-славіст К. Студинський, який слушно наголошував на недостатній увазі дослідників до збирання та публікації листування з діячами Наддніпрянської України, підкреслюючи, що значна частина цієї кореспонденції була втрачена через недооцінку її наукової цінності або несприятливі історичні обставини [51, с. 98]. Особливе значення має видана ним особиста кореспонденція Яків Головацький за 30–60-ті рр. XIX ст. у двох томах, яка містить листи не лише до П. Лукашевича та І. Срезневського, але й до галицьких діячів, зокрема І. Вагилевича. У цих документах порушуються питання наукового та літературного розвитку Галичини, а також обговорюються проблеми етнічної спорідненості галицьких русинів із наддніпрянськими українцями.

Приватне листування Іван Вагилевич із провідними слов'янськими діячами XIX ст. становить важливий корпус джерел для реконструкції його інтелектуального світу, еволюції світоглядних орієнтацій та формування ідейно-політичних поглядів. У цих епістолярних матеріалах нерідко простежуються емоційна насиченість, індивідуальні рефлексії та відвертість у висловлюваннях, що дозволяє глибше зрозуміти роль міжслов'янських наукових контактів у процесі становлення національної свідомості І. Вагилевича. Водночас слід враховувати, що епістолярні джерела відображають суб'єктивний вимір реальності, а тому наведена в них інформація потребує критичного аналізу, зіставлення з іншими видами джерел та контекстуальної верифікації.

Листування І. Вагилевича є цінним джерелом для дослідження його світоглядних позицій, наукових пріоритетів і характеру творчих взаємин із

представниками української та загальнослов'янської інтелігенції. Значна частина його кореспонденції зосереджена в архівних фондах Наукове товариство імені Шевченка, у Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, а також частково зберігається в архівних і бібліотечних установах Праги, Будапешта, Відня та Варшави, що свідчить про широку географію наукових контактів дослідника.

Окремий масив першоджерел становить мемуарна література, яка містить цінні відомості про життєвий шлях І. Вагилевича, особливості його наукової діяльності та культурного оточення. Особливу увагу в цьому контексті привертають спогади його соратника по діяльності в межах Руська трійця — Яків Головацький, який після 1848 р. поступово еволюціонував у бік москвофільських політичних орієнтацій. У публікаціях 1883 р. на сторінках журналу «Київська старина» він подав одну з перших розгорнутих біографічних розвідок про І. Вагилевича [6; 7], у якій зосередився передусім на реконструкції життєпису вченого та його наукових контактів із польськими дослідниками. Водночас автор критично оцінював характер цих взаємин, інтерпретуючи їх крізь призму власних ідеологічних позицій, та висловлював думку про можливий вплив польського середовища на інтелектуальну еволюцію І. Вагилевича. Окремої уваги заслуговує також подана ним характеристика останнього періоду життя дослідника (1850–1860-ті рр.), включно з описом особистої зустрічі 9 травня 1866 р. [7, с. 471].

У своїх численних спогадах Я. Головацький також відтворював ранній етап спільної діяльності учасників «Руської трійці», наголошуючи на їх спільних мандрівках Галичиною, фольклорних записах та інтелектуальних дискусіях. Він зазначав: «Ми постійно, зустрічаючись вдома, в аудиторіях, на прогулянках, всюди ми втрюх говорили, з'ясовували, сперечались, читали, критикували, розмірковували про літературу, народність, історію, політику та ін., – і майже завжди ми говорили руською мовою, так що колеги найсмішливо називали нас “Руська трійця”» [7, с. 11].

Звичайно, наведені спогади, як і загалом мемуарна література, можуть містити окремі неточності, суб'єктивні інтерпретації та ретроспективні спотворення, що зумовлює необхідність їх критичного аналізу та обов'язкового зіставлення з іншими видами джерельної інформації. Водночас звернення до мемуаристики дає змогу частково реконструювати атмосферу історичної епохи, а також відтворити її через індивідуальне сприйняття та емоційні рефлексії безпосередніх учасників і очевидців подій.

Таким чином, залучений різноплановий комплекс джерельних матеріалів забезпечив можливість накопичення репрезентативного фактичного матеріалу щодо характеру взаємин Іван Вагилевич із провідними слов'янськими інтелектуалами ХІХ ст. Наукові праці колишнього учасника Руська трійця дали змогу проаналізувати зміст і спрямованість його діяльності, а також визначити його місце в українському національному русі. Епістолярні джерела сучасників дозволили реконструювати характер, форми та основні напрями наукових і особистих контактів І. Вагилевича з інтелектуальним середовищем доби.

Окрему джерельну цінність становлять мемуарні свідчення його сучасників і колег, які, попри певну суб'єктивність, містять унікальну інформацію «з перших вуст» про маловідомі аспекти біографії дослідника. Вони дають змогу уточнити окремі біографічні деталі, доповнити наявні наукові уявлення та відтворити інтелектуальну атмосферу історичної доби. У сукупності залучені джерела характеризуються достатньою повнотою та репрезентативністю, що забезпечило можливість комплексного висвітлення обраної проблематики та реконструкції специфіки кооперації І. Вагилевича з провідними слов'янськими діячами ХІХ ст.

РОЗДІЛ II. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА

Діяльність Іван Вагилевич тісно пов'язана з провідними тенденціями розвитку новітньої української історіографії, фольклористики, філології та суміжних гуманітарних дисциплін у Галичині першої половини та середини XIX ст. У цей період на зміну просвітницькій парадигмі в науковому, літературному та мистецькому дискурсах поступово утверджувався романтизм. Водночас провідні представники культурного руху, зокрема й І. Вагилевич як учасник Руська трійця, зберігали певну спадкоємність із ідеями Просвітництва, насамперед у частині гуманістичних і соціально орієнтованих засад. Його історичні та етнографічні погляди формувалися в умовах багатонаціонального простору Австрійська імперія, де українське населення, як і інші етнічні спільноти, зазнавало політичних і соціальних обмежень.

Зазначені імперські та регіональні умови сприяли актуалізації соціального невдоволення та посиленню протестних настроїв, що знайшли своє вираження у масовому селянському русі та досягли кульмінації під час революційних подій 1848–1849 рр. У цей же період у Галичина активізувався процес національно-культурного пробудження, в якому І. Вагилевич відігравав помітну роль як дослідник, інтелектуал і представник національно орієнтованої інтелігенції.

Іван Вагилевич (псевдоніми — Далибор, Волк Заклика) народився 2 вересня 1811 р. у селі Ясень Стрийського округу (нині Калуського району Івано-Франківської області). Його батько з 1808 по 1835 рр. обіймав посаду греко-католицького священника в Ясені, після чого був переведений на парафію в село Завій Калуського району, де й помер. Мати, Катерина Загайкевич, походила зі священничого середовища. Родинна традиція простежується також у попередніх поколіннях: за переказами, предки вченого проживали в регіоні Калушини, зокрема в селі Камінь, і використовували прізвищеву форму Вагили. Дід Яків у 1784 р. був зафіксований у метричних записах під прізвищем Вагилевич і до 1806 р. також виконував обов'язки пароха в Ясені [30, с. 280].

Священниче середовище, в якому формувався І. Вагилевич, відіграло суттєву роль у становленні його як майбутнього науковця та громадського діяча. Як і значна частина греко-католицького духовенства Галичини, його батько поєднував духовні функції з освітньою діяльністю та трансляцією національно-культурних і патріотичних ідеалів, що стало важливим чинником формування світоглядних орієнтацій майбутнього дослідника.

З раннього дитинства Іван Вагилевич виявляв підвищений рівень допитливості, інтерес до книжкової культури та схильність до опанування мов. Родинне виховання в середовищі священничої сім'ї передбачало систематичне ознайомлення з церковною літературою, релігійною практикою та історико-культурними наративами, що сприяло формуванню в майбутнього науковця глибокої поваги до духовної спадщини українського народу.

І. Вагилевич походив із багатодітної родини, де був найстаршою дитиною. Його брат Микола здобув університетську освіту у Львів та працював у судовій системі, тоді як молодший брат Михайло був орієнтований батьками на духовну кар'єру. Сестра Івана, за наявними джерелами, залишається найменш дослідженою постаттю родини, оскільки відомості про її життєвий шлях є фрагментарними [27, с. 44].

Дитячі роки І. Вагилевича минули в середовищі українського селянства бойківського етнографічного ареалу. Соціокультурне оточення гірського регіону з розвиненою системою фольклорних традицій, обрядовості та звичаєвого права справило істотний вплив на формування його світоглядних орієнтацій. Спостереження за контрастом між багатством духовної культури народу та соціально-економічним становищем селянства сприяло формуванню в майбутнього дослідника критичного сприйняття соціальної реальності та усвідомлення національної нерівності.

Початкову освіту І. Вагилевич здобував у домашніх умовах, а перші систематичні шкільні знання отримав у чотирикласній нормальній школі при василіянському монастирі в Бучачі (нині Тернопільська область). Освітній процес у цьому закладі характеризувався багатомовністю: на початковому етапі

викладання здійснювалося польською мовою, а згодом — німецькою. У межах шкільної дисциплінарної системи застосовувалися методи мовної уніфікації, зокрема заборона використання рідної мови та запровадження так званого «мовного знака» як засобу контролю мовної поведінки учнів [20, с. 126]. Попри ці асиміляційні практики, І. Вагилевич зберіг стійкість до мовного тиску, що засвідчує раннє формування його внутрішньої інтелектуальної автономії.

Після завершення навчання в Бучачі у 1822 р. він продовжив освіту в Станіславській гімназії, де навчався до 1829 р. У цей період він демонстрував високі навчальні результати, особливо у сфері географії, історії та класичних мов. За свідченнями сучасників, зокрема Яків Головацький, І. Вагилевич належав до числа найздібніших учнів, вирізнявся розвиненою пам'яттю та систематичністю навчання. Уже в гімназійні роки він активно опановував додаткову літературу, зокрема твори німецьких і польських авторів, що сприяло розширенню його інтелектуальних горизонтів та формуванню інтересу до історико-філософських і культурологічних студій.

У 1830 р. Іван Вагилевич вступив до Львівський університет, де розпочав навчання на філософському факультеті, що відповідало обов'язковій підготовчій ланці перед вступом до богословських студій. Його зараховано до числа державних стипендіатів із повним матеріальним забезпеченням, що, ймовірно, зумовлювалося як високими результатами гімназійного навчання, так і родинною традицією греко-католицького духовенства [27, с. 45].

Після завершення філософського курсу І. Вагилевич продовжив освіту у Львівська духовна семінарія, де його інтелектуальний розвиток набув нового, більш структурованого спрямування. Саме в цей період відбулося його знайомство з Маркіян Шашкевич та Яків Головацький, які згодом стали його найближчими соратниками у діяльності Руська трійця. У стінах семінарії сформувалося їх інтелектуальне об'єднання, зорієнтоване на утвердження української мови, оновлення літературного процесу та піднесення національної свідомості.

Під час навчання у духовній семінарії І. Вагилевич продовжував системно опановувати філософію, теологію, історію, слов'янську філологію та природничі дисципліни. Особливий інтерес він виявляв до історії Русі-України, археології та фольклористики. Важливим елементом його наукової підготовки стало активне використання бібліотечних фондів і архівних матеріалів, що забезпечило формування міцної джерельної бази для подальших досліджень [26, с. 23].

Інтелектуальна підготовка І. Вагилевича вирізнялася високим рівнем мовної компетентності. Уже з гімназійних років він володів латинською, німецькою, польською та церковнослов'янською мовами, а згодом опанував також низку інших слов'янських мов — чеську, сербську, хорватську та болгарську. Такий мовний потенціал створював передумови для здійснення компаративних досліджень у сфері слов'янської філології та сприяв встановленню наукових контактів із провідними європейськими славістами того часу.

Іван Вагилевич належав до числа зачинателів нової української літератури в Галичині. Він був одним зі співавторів збірки «Зоря» (1835), яка, однак, була заборонена цензурними органами, а також альманаху «Русалка Дністровая» (1837), дозволеного цензурою Угорського королівства та опублікованого в Будапешті, але згодом забороненого церковною цензурою греко-католицької ієрархії.

У 1833 р. разом із Маркіян Шашкевич та Яків Головацький він став одним із ініціаторів створення Руська трійця. Саме участь у цьому об'єднанні значною мірою вплинула на його подальшу долю: через активну культурно-національну діяльність І. Вагилевич отримав свячення у священнический сан лише через сім років після завершення навчання в семінарії [33, с. 35].

У 1846–1848 рр. він виконував душпастирські обов'язки в селі Нестаничі (нині Радехівського району). За даними дослідника Романа Горака, перший запис у метричних книгах парафії датується 14 листопада 1846 р., а останній — 23 серпня 1848 р. До цього місця служіння він був скерований митрополічною консисторією за сприяння митрополита М. Левицького та перебував під

наглядом графині Коморовської. У цей період проживав у будинку, пов'язаному з перебуванням Маркіян Шашкевич [45, с. 56].

Після революційних подій 1848 р., відомих як «Весна народів», І. Вагилевич здійснив радикальний крок — самовільно залишив греко-католицьку церкву та приєднався до євангельської (лютеранської) громади, після чого переїхав до Львова. Цей період його життя характеризувався посиленням соціальної ізоляції та неоднозначною рецепцією з боку сучасників, які нерідко трактували його вчинок як відхід від національних інтересів, хоча його ідейна прихильність до українського відродження залишалася незмінною [30, с. 280].

Після поразки революційного руху кардинал Михайло Левицький позбавив І. Вагилевича духовного сану у зв'язку з самовільним залишенням парафії. У цих умовах він остаточно перейшов до лютеранства, що спричинило втрату підтримки впливових патронів, зокрема князя Лева Сапіги та графа Маврикія Дідушицького — куратора бібліотеки Оссолінських (нині - Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника НАН України), який, за окремими свідченнями, відіграв роль у його звільненні [26, с. 43]. Втрата церковного статусу фактично унеможливила його подальшу діяльність у церковних та освітніх інституціях, підконтрольних греко-католицькій і католицькій ієрархії.

У подальшому І. Вагилевич еволюціонував до позицій, які в окремих дослідженнях визначаються як полонофільські: він підтримував ідею польсько-українського політичного союзу під егідою Польщі, співпрацював із середовищем української шляхти та став редактором газети «Дневник руський», органу угруповання «Собор Руський», де формулював окремі засади модерного українського національного дискурсу [12, с. 118].

Іван Вагилевич змушений був перейти на службу у світські адміністративні установи. Упродовж кількох років він працював у Львівському архіві, займався упорядкуванням документальних матеріалів, а також виконував другорядні службові обов'язки в окружному суді. Окремим епізодом його

біографії стала нетривала діяльність у 1851 р. на посаді кустоша (директора) бібліотеки, яку він обіймав лише дев'ять місяців.

Попри складне матеріальне становище, І. Вагилевич не припиняв наукових студій. Він продовжував збирати фольклорні матеріали, опрацьовувати архівні джерела, здійснювати переклади та редагувати документи. Водночас із плином часу його постать поступово маргіналізувалася в тодішньому науковому середовищі: у публічному дискурсі він згадувався дедалі рідше, а його колишні соратники по «Руській трійці» — Маркіяном Шашкевичем (який на той час уже помер) та Яковом Головацьким (що еволюціонував у бік москвофільських позицій) — дистанціювалися від нього як у ідейному, так і в особистісному вимірі [31, с. 35].

У цей період І. Вагилевич зосередився на індивідуальній, переважно «кабінетній» науковій праці, демонструючи значну внутрішню стійкість і послідовність у власних переконаннях. Втрата суспільного визнання, матеріальна скрута та звуження професійних можливостей становили для нього серйозне випробування. Водночас його інтелектуальна продуктивність не зменшувалася, хоча результати цієї праці залишалися майже непоміченими на тлі політичних і соціокультурних трансформацій середини XIX ст.

З метою забезпечення матеріального існування І. Вагилевич змушений був виконувати різні підробітки: працював перекладачем української мови, публікував статті в «Газеті львівській», здійснював мовно-стилістичне редагування виступів депутатів Галицького сейму, а з 1862 р. нетривалий час виконував обов'язки перекладача Крайового виділу. Також він долучався до підготовки нового видання словника польської мови Самуеля Лінде. У 1862 р. отримав посаду міського архіваріуса, на якій працював до кінця життя [49, с. 340].

І. Вагилевич помер 10 травня 1866 р. у Львові. Його життєвий шлях завершився в умовах матеріальної скрути та майже повного суспільного забуття. Лише окремі сучасники намагалися зберегти пам'ять про дослідника, який разом

із соратниками започаткував новий етап українського національного відродження в Галичині [28, с. 198].

Місце поховання Іван Вагилевич — Личаківський цвинтар у Львові — належить до найвизначніших меморіальних комплексів України. Його могила сьогодні розглядається як елемент національної історико-культурної пам'яті та знаходиться в одному ряду з похованнями інших провідних діячів української культури, науки й політики.

Останні роки життя І. Вагилевича пройшли в умовах соціальної ізоляції, матеріальної скрути та поступового звуження професійного простору, однак водночас характеризувалися внутрішньою стійкістю та збереженням вірності інтелектуальним засадам просвітництва і національного пробудження. Попри відчуження з боку частини сучасників і неоднозначну рецепцію його життєвого шляху, він залишався послідовним у власних наукових і світоглядних орієнтирах. У цьому контексті його постать може бути інтерпретована як приклад моральної витривалості та інтелектуальної цілісності в умовах суспільного тиску та зміни ідейних парадигм.

Отже, період дитинства та юності І. Вагилевича мав визначальне значення для формування його як інтелектуала, патріота та науковця. Вихід із середовища бойківського села та поступове входження в освітньо-культурний простір Галичини сприяли становленню його як мислителя, який, зберігаючи зв'язок із національним ґрунтом, долучився до формування засад модерної гуманітарної науки в регіоні. Його життєвий і науковий вибір став важливою передумовою подальшої участі у процесах українського національного відродження XIX ст.

Історичні умови розвитку українського народу зумовили певну регіональну специфіку формування його культурно-інтелектуальної еліти. У Наддніпрянській Україні провідні позиції в культурному житті посідали переважно представники світської інтелігенції, тоді як у Галичині літературний і науковий процес значною мірою був зосереджений у середовищі греко-католицького духовенства. До цього кола належали, зокрема, Маркіян Шашкевич, Яків Головацький, Михайло Вербицький, Олександр Духнович,

Антін Могильницький та інші представники духовно-культурного руху [51, с. 35].

Формування світогляду Івана Вагилевича відбувалося під впливом складних суспільно-політичних процесів, пов'язаних із селянським антифеодальним рухом та загальноєвропейськими революційними тенденціями першої половини XIX ст. Ці явища розгорталися в контексті піднесення національно-визвольних рухів у слов'янських країнах і супроводжувалися активізацією культурного життя, що в історіографії визначається як доба слов'янського відродження.

Початок навчання І. Вагилевича у Львові збігся з періодом суспільного піднесення, зумовленого наслідками польського повстання 1830–1831 рр. У студентському середовищі активно поширювалася польська політична публіцистика та пропагандистські матеріали, а частина галицької молоді брала участь у повстанському русі. Після поразки виступу значна кількість учасників повернулася до Галичини, де продовжувала опозиційну діяльність і намагалася залучити до неї українське селянство [56, с. 98].

У перші роки навчання у Львівському університеті Іван Вагилевич зосередився на інтенсивному опрацюванні мовознавчої, історичної та етнографічної літератури. Його наукові інтереси поступово набули домінуючого характеру, що призвело до певного послаблення уваги до формального засвоєння навчальних дисциплін. Унаслідок цього він не склав першого іспиту з математики, що ускладнило його подальшу академічну траєкторію та змусило продовжувати навчання в умовах обмежених матеріальних ресурсів.

У цей же період у нього посилився інтерес до актуальних національних проблем, що відображало загальну інтелектуальну атмосферу доби. Як зазначав Михайло Павлик, перебування поза межами семінарського середовища для діячів на кшталт Маркіян Шашкевич мало позитивне значення для розвитку національної справи [6, с. 141]. У цей час І. Вагилевич активно подорожував регіоном, здійснював збір фольклорних та етнографічних матеріалів, досліджував історичні пам'ятки та проводив перші елементи археологічних

спостережень. Навчальний процес неодноразово переривався, а завершення дворічного філософського курсу відбулося лише у 1837 р.

У стінах духовної семінарії Іван Вагилевич зблизився з Маркіяном Шашкевичем — згодом одним із провідних представників галицького національно-культурного відродження, якого сучасники характеризували як діяча, що «мав відвагу й дар висловити досить виразно... все те, що їх боліло, чого вони бажали і чого надіялися». Початок їх особистого знайомства І. Вагилевич відносить до 1829 р. [42, с. 138].

Згодом, у 1832 р., завдяки посередництву М. Шашкевича відбулося знайомство І. Вагилевича з Яковом Головацьким, який також навчався у семінарії. Як пізніше зазначав сам Я. Головацький у своїх спогадах, саме з цього моменту між ними сформувалися тісні товариські взаємини: «Ми стали найсердечнішими друзями... постійно, зустрічаючись вдома, в аудиторіях, на прогулянках... говорили, з'ясовували, сперечались, читали, критикували, розмірковували про літературу, народність, історію, політику... і майже завжди говорили по-руськи, так що колеги насмішливо називали нас “Руська трійця”» [7, с. 22]. Так сформувався осередок патріотично налаштованої української молоді, якому судилося започаткувати якісно новий етап розвитку суспільно-політичної думки, літератури та науки в Галичині.

Енергійний організаторський потенціал М. Шашкевича сприяв розширенню кола учасників гуртка. До нього долучалися представники поступової семінарської молоді, які використовували символічні слов'янські псевдоніми: М. Шашкевич — Руслан, І. Вагилевич — Далибор, Я. Головацький - Ярослав, І. Головацький — Богдан, Г. Ількевич — Мирослав, М. Бульванський — Ростислав тощо [19, с. 33]. Така практика підкреслювала як романтичний характер їх світогляду, так і прагнення до символічного відтворення слов'янської культурної єдності.

Львівський гурток «Руська трійця» став найвизначнішим і найпрогресивнішим серед українських громадсько-культурних об'єднань першої половини XIX ст. у Галичині, хоча й не був єдиним подібним явищем.

Уже у 1816–1818 рр. діяло просвітницьке товариство в Перемишлі, пов'язане з іменем Івана Могильницького, а в різних регіонах краю існували локальні інтелектуальні осередки, зокрема у Відні, Коломиї та інших містах. Їх діяльність засвідчувала поступове піднесення суспільно-політичного руху, зумовленого трансформаціями соціально-економічних відносин.

Показовим є також розвиток мережі збирачів фольклорно-етнографічних матеріалів у Галичині, які надсилали свої записи безпосередньо І. Вагилевичу та іншим членам «Руської трійці», що свідчить про формування ширшого інтелектуального середовища та поступове інституційне оформлення української етнографічної традиції [22, с. 580].

Сотні статей, повідомлень і монографічних досліджень, у тому числі й сучасних авторів, присвячено діяльності гуртка «Руська трійця» та його історико-культурному значенню. У зв'язку з цим доцільно зосередити подальший виклад на постаті одного з його засновників і найактивніших учасників – Івана Вагилевича.

У другій рукописній збірці Маркіяна Шашкевича «Зоря», укладеній до 4 травня 1834 р. (перша – «Син Русі» – була сформована у 1833 р.), вже містилися твори І. Вагилевича, які згодом увійшли до альманаху «Русалка Дністровая» [5]. Оригінал «Зорі», як відомо, не зберігся. До друку збірка допущена не була, а її автори та упорядники зазнали адміністративного тиску. Після поліційної ревізії М. Шашкевич змушений був знищити рукопис. Водночас Я. Головацький зберіг його копію, хоча й неповну. Частину матеріалів із певними доповненнями «Руська трійця» використала при укладанні нового альманаху під назвою «Русалка Дністровая». Дослідник життєпису М. Шашкевича М. Шалата слушно зауважував, що «Зоря» за своїм змістовим спрямуванням значною мірою «йшла врозріз із політикою реакційного уряду», навіть порівняно з пізнішою «Русалкою Дністровою» [60, с. 527].

Попри вилучення частини матеріалів, «Русалка Дністровая» стала визначним досягненням діяльності «Руської трійці». Альманах був виданий у Буді наприкінці 1836 р. (на титулі зазначено 1837 р.) накладом 1000 примірників.

Завдяки передачі рукопису сербському діячеві Г. Д. Петровичу Я. Головацькому вдалося обійти львівську цензуру, що забезпечило друк видання.

Із загального накладу реалізовано не більше 200 примірників; решта, надіслані до Львова, були конфісковані цензурою. Австрійська адміністрація зберігала їх у неналежних умовах, унаслідок чого після зняття заборони у 1848 р. значна частина накладу втратила придатність до використання.

Одразу після появи альманаху ректорат духовної семінарії, під впливом австрійських і польських урядових кіл, ініціював дисциплінарні заходи щодо авторів і упорядників «Русалки Дністрової» [59, с. 101]. Під час розслідування І. Вагилевич, керуючись тактичними міркуваннями, заявив про публікацію своїх матеріалів без попереднього погодження. На звинувачення у зв'язках із російськими науковими колами він пояснював своє листування з М. Погодіним як виключно науково-літературне, підтвердивши це копіями окремих листів.

З огляду на можливі наслідки дисциплінарного переслідування, частину відповідальності взяв на себе Я. Головацький, який як екстерніст стверджував, що передав рукопис до цензури в Буді ще у 1835 р., тобто поза юрисдикцією духовної влади. Матеріали слідства були передані спочатку ректоратом семінарії до консисторії, а згодом – до губернського управління. У результаті І. Вагилевич, М. Шашкевич та Я. Головацький тимчасово зазнали обмеження у пересуванні та перебуванні поза межами Львова. Розгляд справи «Русалки Дністрової» здійснювався також поліційними структурами Львова та Відня.

І. Франко, аналізуючи причини такого жорсткого реагування влади, підкреслював, що «Русалка Дністровая», попри зовнішню літературну скромність, була явищем принципово новаторським і «наскрізь революційним», оскільки виступала як проти старих літературних і суспільно-політичних авторитетів, так і проти іноземного панування [5, с. 12].

У 1834 р. І. Вагилевич разом із Я. Головацьким здійснили поїздку до маєтку графа Яна Тарновського в Дзікові над Віслою, де займалися опрацюванням і систематизацією давньослов'янських рукописів та інших пам'яток писемної культури, що зберігалися в його приватній бібліотеці, відомій

значним зібранням рідкісних матеріалів. Ця подорож водночас відкрила для І. Вагилевича можливість безпосереднього спостереження за життям українського населення у прикордонних із польським етнокультурним ареалом регіонах.

Молодого дослідника особливо вражали процеси інтенсивної полонізації краю та наявні соціокультурні відмінності між місцевим українським населенням і його рідними бойками. Під час подорожі він активно використовував будь-які можливості для етнографічних і мовознавчих спостережень, фіксуючи мовні особливості, фольклорні елементи та побутові практики селянства під час безпосередніх розмов і контактів. Я. Головацький у своїх спогадах також відзначав випадки зверхнього й упередженого ставлення частини польського населення до українських селян, що справляло на обох дослідників глибоке емоційне враження та викликало критичне осмислення становища власного народу в тогочасному суспільстві.

Відвідування історично значущих місць, пов'язаних із добою Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, посилювало їх інтерес до національної історії та стимулювало подальше системне її вивчення. У бібліотеці Я. Тарновського дослідники виявили цінні рукописні матеріали XIV–XVI ст. Як зазначав Я. Головацький, це відкриття стало важливим науковим досвідом: було виявлено пам'ятки ділового та дипломатичного письма, які, на думку дослідників, засвідчували тяглість політичного й соціально-економічного розвитку руського населення від часів Галицького князівства. У своїх рефлексіях вони вибудовували історіософське уявлення про колишню державність на карпатському просторі, що охоплювала значні території Центрально-Східної Європи.

Ця подорож стала першим серйозним досвідом І. Вагилевича у роботі з документальними джерелами, що справило помітний вплив на формування його подальших наукових інтересів і дослідницьких підходів. До цього ж періоду належать і перші систематичні записи обрядових пісень, здійснені ним у рідному селі [31, с. 35].

Зазначений епізод «ходіння в народ» засвідчує, що вже в середині 1830-х рр. наукові інтереси І. Вагилевича виходили за межі суто академічного зацікавлення й набували ширшого суспільно-культурного виміру. Його звернення до історії, фольклору та етнографії відображало поступове формування світогляду, тісно пов'язаного з національно-визвольними прагненнями та соціальними реаліями краю.

У цілому розглянутий етап діяльності І. Вагилевича свідчить про формування його світогляду в безпосередньому зв'язку з національно-політичними та соціально-економічними умовами Галичини, а також із загальноєвропейськими процесами боротьби проти імперського гноблення. У цьому контексті І. Вагилевич належав до тієї частини української інтелігенції, яка активно долучалася до культурно-наукового та суспільно-політичного руху в регіоні й відігравала в ньому помітну роль.

Його близькими приятелями та товаришами в Галичині були М. Шашкевич і Я. Головацький. Водночас І. Вагилевич підтримував широкі наукові й епістолярні контакти з представниками різних слов'янських наукових осередків. Зокрема, серед наддніпрянських діячів – О. Бодянський, М. Максимович, І. Срезневський та ін.; серед польських учених – А. Бельовський, Й. Дунін-Борковський, Ж. Паулі, Я. Лозняк, В. Поль, Г. Яблонський; серед чеських і словацьких інтелектуалів – К.-В. Залом, Я.-П. Коубек, П.-Й. Шафарик, Ф.-В. Яхім та інші [28, с. 575].

Провідним орієнтиром для І. Вагилевича, як і для загалом кола «Руської трійці», виступала наукова та літературна діяльність східноукраїнських учених і письменників. Він усвідомлював визначальну роль Наддніпрянщини у процесах формування модерної української культури та неодноразово акцентував на цьому у своїх студіях і публікаціях, розглядаючи її як важливий інтелектуальний центр загальноукраїнського розвитку.

Науково-літературна праця займала провідне місце в його щоденній діяльності, унаслідок чого навчальні університетські дисципліни часто залишалися поза систематичною увагою. Це зумовило неодноразове

відтермінування складання іспитів і переривання навчального процесу. Попри високий інтелектуальний потенціал, дворічний курс філософських студій він завершив лише у 1837 р. Ситуацію ускладнювали також наслідки справи, пов'язаної з «Русалкою Дністровою», після якої частина викладацького середовища сприймала його як політично неблагонадійну особу. Подібне ставлення спостерігалось і в духовній семінарії, де він двічі безуспішно складав іспит з догматики. Повний цикл теологічних студій І. Вагилевич завершив у 1839 р.

Прагнучи реалізувати себе в академічному середовищі, він неодноразово намагався отримати викладацьку посаду. Уже 22 липня 1839 р. він подавав кандидатуру до Львівського університету, а після невдалої спроби шукав можливості працевлаштування у навчальних закладах Познані та Кракова, а також розглядав варіант роботи в Яссах [26, с. 108]. Подібні пошуки засвідчують його стійку орієнтацію на науково-педагогічну діяльність як основну сферу самореалізації.

У 1846 р. І. Вагилевич уклав шлюб з Амалією Пекарською, сиротою, яка виховувалася в родині свого діда – греко-католицького священика в селі Павлів (повіт Кам'янка Струмилова). Того ж року він був висвячений і отримав призначення на парафію в село Нестаничі, куди прибув 1 листопада 1846 р. Перебування на душпастирській посаді ще більшою мірою актуалізувало для нього усвідомлення обмеженості власних професійних перспектив [27, с. 45].

У цьому контексті Г. Гербільський слушно зазначав, що І. Вагилевич демонстрував критичне ставлення до монархічної системи та загалом негативно оцінював демонстративну лояльність до правлячих кіл [17, с. 89].

Світогляд І. Вагилевича становив складний синтез ідей просвітництва та романтизму, що був характерним для перехідної доби першої половини ХІХ ст. У межах діяльності «Руської трійці» він вирізнявся відносно більш радикальними позиціями, які поєднували культурно-освітні завдання з елементами суспільно-політичного осмислення становища українського населення Галичини.

Життєвий шлях Івана Вагилевича є водночас прикладом послідовного служіння науковій і національній ідеї та відображенням складних внутрішніх суперечностей інтелігента доби національного відродження. Формування його особистості відбувалося в середовищі бойківського селянства та греко-католицького духовенства, де з ранніх років він засвоїв елементи народної культури, фольклорної традиції та мовного середовища, що згодом стали підґрунтям його наукових зацікавлень. Освіта, здобута у Бучацькій школі, Станіславській гімназії та Львівській духовній семінарії, забезпечила йому ґрунтовну філософсько-історичну, філологічну та богословську підготовку, яка сформувала його як дослідника європейського рівня.

Особливе місце в інтелектуальній біографії І. Вагилевича посідає участь у діяльності «Руської трійці» — культурно-інтелектуального осередку, що започаткував якісно новий етап розвитку української літератури та національної свідомості в Галичині. Його внесок у збирання та опрацювання фольклорних матеріалів, популяризацію народної мови та розробку наукових підходів до вивчення слов'янської етнографії й історії мав фундаментальне значення для становлення української гуманітаристики.

Наукова й громадська спадщина Івана Вагилевича становить вагомий інтелектуальний ресурс української культури XIX ст., а його діяльність може розглядатися як один із ранніх прикладів поєднання наукового пошуку з ідеєю національного служіння. Його постать залишається знаковою для розуміння процесів формування модерної української ідентичності та розвитку наукової думки в Галичині.

РОЗДІЛ III. НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА

3.1. Етнографічно-фольклористичні студії в контексті становлення української гуманітаристики

Іван Вагилевич посідає особливе місце в історії української гуманітаристики як один із перших системних дослідників народної культури Галичини. Його фольклористична та етнографічна спадщина постає не лише як результат послідовного наукового зацікавлення, але й як виразний прояв романтичної парадигми першої половини XIX ст., зорієнтованої на виявлення духовного світу народу через його пісенність, обрядовість, легендарні сюжети та звичаєву практику. У контексті становлення української етнографії саме І. Вагилевичеві традиційно відводять одну з провідних ролей у ранніх спробах систематичного збирання та інтерпретації фольклорного матеріалу, передусім у середовищі бойківського та гуцульського населення.

Етнографічно-фольклористичний доробок І. Вагилевича є вагомою складовою розвитку української гуманітарної науки першої половини XIX ст. Його діяльність, органічно пов'язана з ідейними засадами романтизму та процесами національного відродження, була спрямована на осмислення народної культури як базового джерела формування національної ідентичності та історичної самосвідомості.

Особливого значення набуває ранній етап його наукової активності, коли сформувався стійкий інтерес до фольклору як об'єкта наукового пізнання. У цей період І. Вагилевич здійснював поїздки селами Західної України, фіксуючи народні пісні, казки, легенди, замовляння, елементи звичаєвого права та календарно-обрядової практики. Джерельну цінність для сучасних дослідників становлять його щоденникові та польові записи, у яких відображено матеріали про весільну й поховальну обрядовість, ворожіння, колядки та щедрівки, зібрані переважно в регіонах Бойківщини, Покуття та Гуцульщини.

У період навчання у Львівській духовній семінарії та згодом на філософському факультеті Львівського університету І. Вагилевич, перебуваючи під впливом європейського романтизму, зокрема ідей братів Грімм, Й. Гердера та П. Й. Шафарика, поступово сформував переконання щодо визначальної ролі народної творчості як ключового джерела для вивчення мови, ментальності та історичного розвитку українського народу [19, с. 36].

Разом із Маркіяном Шашкевичем та Яковом Головацьким І. Вагилевич став одним із засновників «Руської трійці» — літературно-культурного гуртка, що відіграв визначну роль у становленні нової української літератури на західноукраїнських землях. У межах діяльності цього об'єднання він розгорнув активну етнографічну роботу, здійснюючи польові дослідження в селах Галичини та систематично фіксуючи народнопоетичні тексти, обрядові практики й вірування.

Зібрані І. Вагилевичем матеріали були частково опубліковані у відомому альманасі «Русалка Дністровая» (1837), що побачив світ у Будапешті в співпраці з М. Шашкевичем і Я. Головацьким. До цього видання він підготував низку фольклорних записів українського селянства, а також здійснив переклади народнопоетичних творів слов'янських народів. Вагоме місце посіла його передмова, у якій обґрунтовувалося значення народної творчості як історико-культурного джерела. У цьому тексті, що став одним із програмних для видання, народна поезія трактувалася не як «простацькі вигадки», а як цінне свідчення духовної історії народу. Подібний підхід, викладений також у праці «Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині», мав новаторський характер для тогочасної гуманітаристики [22, с. 580].

Фольклористичні записи дослідника охоплюють широке коло матеріалів: обрядову поезію (весільні й похоронні пісні, колядки, щедрівки), міфологічні перекази, легенди та демонологічні сюжети, календарно-обрядові звичаї й вірування, а також елементи народної медицини та прикмети. Важливою рисою його роботи було прагнення максимально точно передавати тексти в живому народному звучанні, з урахуванням місцевих діалектних особливостей.

Для І. Вагилевича фольклор виступав не лише об'єктом літературного зацікавлення, а насамперед носієм історичної пам'яті народу. Особливу увагу він приділяв думам, баладам та історичним пісням, убачаючи в них відображення реальних подій минулого. У низці праць (значна частина яких залишилася в рукописах) він намагався реконструювати ментальність українського селянина через призму фольклорного тексту.

Поряд із цим науковець досліджував діалектні особливості мови, топоніміку, народні повір'я та легенди, що зберігали архаїчні елементи дохристиянських уявлень. У своїх студіях він послідовно підкреслював взаємозв'язок мови, вірувань та історичної пам'яті як основ національної ідентичності. Окремий інтерес становили для нього язичницькі релікти у традиційній культурі, які він трактував як свідчення глибокої автохтонної слов'янської спадщини. У рецензійних заувагах до праць інших дослідників наголошувалося, що саме галицьке селянство зберегло у піснях і обрядах найдавніші пласти слов'янської духовності [36, с. 578].

Не менш важливим напрямом фольклорно-етнографічної діяльності Вагилевича була його співпраця з європейськими науковими осередками. У 1830–1840-х рр. він підтримував листування з провідними етнографами Словаччини, Чехії та Польщі, надсилаючи їм записи українських пісень і переклади фольклорних текстів. Його ім'я неодноразово згадувалося у працях слов'янознавців того часу. Зокрема, М. Максимович високо оцінював його етнографічну методику, називаючи дослідника «голосом правдивого народу» [22, с. 582].

Вагилевич одним із перших у Галичині запровадив елементи польової етнографії: безпосередній запис усної традиції від носіїв, фіксацію контексту виконання обрядів, а також спостереження за поведінкою учасників ритуалів. На відміну від багатьох сучасників, він не обмежувався збиранням текстів, а намагався пояснювати соціальні функції звичаїв. Його матеріали охоплюють: календарну обрядовість (Різдво, Йордан, Великдень); шлюбні звичаї (заручини, весільний цикл, посагові практики); поховальні ритуали; магічно-знахарські

практики, пов'язані з лікуванням, ворожінням і прогнозуванням погоди [26, с. 87].

Особливо цінними є його описи гуцульських обрядів і вірувань, які становлять одну з перших системних спроб фіксації етнокультурних особливостей цієї групи населення в галицькій етнографії.

Характерною рисою етнографічного підходу Вагилевича була послідовна увага до народу як до носія автентичної традиції. У наукових нотатках і виступах він наголошував на необхідності фіксації фольклору безпосередньо «з уст живих людей», оскільки лише такий підхід дає змогу адекватно зрозуміти народний світогляд. У цьому контексті його методологія випереджала підходи частини сучасних йому дослідників, зокрема польських етнографів, які нерідко трактували фольклор як етнографічну екзотику [33, с. 178].

Попри політичні утиски та матеріальні труднощі, Іван Вагилевич продовжував збирати фольклорні матеріали до кінця життя. Частина його записів була опублікована посмертно, інша залишилася в рукописному вигляді. Його діяльність заклала важливі підвалини української етнографічної науки, розвиток якої згодом був продовжений у працях В. Шухевича, Ф. Вовка, І. Франка та інших дослідників.

Значний масив етнографічних матеріалів залишився неопублікованим, що було зумовлено як політичними обставинами, так і матеріальною скрутою. Серед них: збірка замовлянь; дослідження народних вірувань; есеїстично-науковий текст «Оповідання старого діда», присвячений ментальності сільського населення; спроба систематизації гуцульських і бойківських звичаїв.

Зазначені напрацювання свідчать про комплексність підходу дослідника, який поєднував збирацьку роботу з аналітичним осмисленням матеріалу.

Таким чином, етнографічно-фольклорна діяльність Івана Вагилевича становить важливий етап у розвитку гуманітарних наук в Україні. Його праці не лише зберегли унікальні зразки народної творчості, а й засвідчили високий рівень методологічної культури дослідника, який поєднував емпіричну зацікавленість із системним науковим підходом. У його доробку поєднуються

увага до народної культури, аналітичність і романтичне осмислення національного духу. Внесок ученого є вагомим як для становлення фольклористики, так і для формування української гуманітарної традиції загалом.

3.2. Археологічні дослідження та їх внесок у розвиток історичної науки Галичини

Іван Вагилевич належить до числа перших українських інтелектуалів, які усвідомили значення археології як невід'ємної складової історичної науки, що дає змогу не лише реконструювати минуле, а й глибше осмислювати етнокультурні процеси в історії українського народу. Його інтерес до археології формувався не випадково, а в контексті ширших інтелектуальних пошуків доби романтизму, коли народна культура, старожитності та історична спадщина стали важливими чинниками національної самосвідомості.

Першу половину XIX ст. в Галичині характеризує посилення інтересу до історичного минулого, що охоплювало істориків, фольклористів і етнографів. Важливу роль у цьому процесі відіграло слов'янське відродження, в межах якого формувалася ідея слов'янської єдності, заснована на спільності мовних, культурних і релігійних витоків. Вагилевич був не лише учасником цього руху, а й одним із його активних представників у середовищі галицьких українців. Його археологічні зацікавлення випливали з переконання в необхідності дослідження минулого безпосередньо «в полі» — через розкопки, огляд курганів, залишків давніх поселень і сакральних об'єктів [44, с. 38].

Одним із провідних напрямів його студій була слов'янська дохристиянська культура, зокрема язичницькі святилища та вірування. Дослідник вважав, що саме археологічні пам'ятки здатні пролити світло на витoki українського етносу, його міфологічні уявлення та духовну традицію. Особливу увагу він приділяв курганам, давнім могильникам, кам'яним хрестам і культовим об'єктам, намагаючись зіставити матеріальні знахідки з повідомленнями літописів про давніх русинів.

Серед найвідоміших його дослідницьких зацікавлень — Пліснеське городище поблизу с. Підгірці на території сучасного Золочівського району Львівської області. У праці «Замітки о Пліснеську» (1837) Вагилевич описав залишки давнього укріпленого поселення, кам'яні вали та окремі знахідки, виявлені на території пам'ятки, а також здійснив спробу співвіднести їх із літописним Пліснеськом як одним із можливих центрів давньоруської державності. Ця розвідка стала однією з перших спроб наукового аналізу археологічної пам'ятки в українській історіографії [61, с. 526].

Дослідник аргументовано припускав, що Пліснесько могло існувати вже у IX ст. як важливий осередок слов'янського поселення, пов'язаний із ранніми формами галицької державності. У своїх спостереженнях він детально описував топографію місцевості, систему укріплень і залишки забудови, а також висловлював гіпотези щодо можливого існування язичницького культу, зокрема пов'язаного з богинею Ладою, інтерпретуючи окремі знахідки в контексті дохристиянських вірувань [26, с. 76].

Хоча Вагилевич не мав спеціальної археологічної освіти, його дослідницький підхід був доволі прогресивним для свого часу. У процесі роботи він: здійснював виїзди безпосередньо на місця та описував пам'ятки з натури; виконував схематичні замальовки й карти (частина з них збереглася в архівних фондах НТШ); проводив порівняльний аналіз виявлених матеріалів із відомими знахідками інших регіонів; залучав історичні джерела (літописи, легенди, хроніки), поєднуючи їх із фольклорними даними; наголошував на необхідності збереження пам'яток як елементів культурної спадщини.

Для Вагилевича археологія не була ізольованою дисципліною, а виступала важливим інструментом формування історичної свідомості. Він вважав, що дослідження матеріальної культури дає змогу не лише реконструювати минуле, а й осмислити історичну тяглість і культурну гідність народу. Його праці поєднують емоційно-патріотичний компонент із намаганням наукового обґрунтування висновків.

Археологічні спостереження Вагилевича стали підґрунтям для подальших студій Пліснеського городища, які продовжили Я. Головацький, М. Грушевський, І. Крип'якевич та інші дослідники [7, с. 98]. У контексті розвитку української археології він посідає місце одного з піонерів польових досліджень, який окреслив ранні методологічні підходи до вивчення пам'яток Західної України.

Археологічна діяльність Івана Вагилевича становить важливий внесок у становлення української історичної науки. Його спроби виявлення, фіксації та інтерпретації слідів матеріальної культури давніх слов'ян засвідчують глибоке розуміння ролі минулого у формуванні національної ідентичності. Попри обмежені ресурси, відсутність спеціалізованої інфраструктури та складні політичні умови, дослідникові вдалося окреслити ключові напрями подальших археологічних студій. Його ім'я залишається в історії української археології як ім'я одного з перших дослідників, який поєднав емпіричне вивчення пам'яток із їх історико-культурним осмисленням.

3.3. Лінгвістичні концепції: мова як чинник формування національної ідентичності

Одним із ключових аспектів світогляду Івана Вагилевича, як і загалом представників «Руської трійці», було переконання, що мова є не лише засобом комунікації, а насамперед духовним кодом нації та визначальним чинником її ідентичності. Його мовознавчі погляди сформувалися в умовах складної суспільно-політичної ситуації в Галичині першої половини XIX ст., коли українська мова ще не мала усталеного літературного стандарту та часто зазнавала дискримінації як з боку австрійської адміністрації, так і з боку польських культурних кіл.

Вагилевич послідовно виступав проти латинізації та полонізації українського культурного простору. Він розглядав мову як джерело духовного життя народу, основу формування історичної пам'яті, фольклору та національної культури [10, с. 123]. Такий підхід значною мірою зумовлювався впливом

романтичної парадигми, у межах якої «народ» трактувався як носій автентичності, а мова — як найповніше виявлення національного духу.

На відміну від частини греко-католицького духовенства, яке послуговувалося церковнослов'янською або польською мовами, Вагилевич обстоював необхідність використання живої народної мови в усіх сферах суспільного життя — літературі, освіті, науці та богослужінні. Ця позиція відображена як у його листуванні з М. Шашкевичем і Я. Головацьким, так і в програмних матеріалах, пов'язаних з виданням альманаху «Русалка Дністровая» (1837) [14, с. 36].

У своїх поглядах Вагилевич послідовно підкреслював, що мова є не лише засобом спілкування, а й основним чинником формування національної свідомості. Вона постає як носій історії, традицій, фольклору та ментальності народу, тобто як духовна основа етнокультурної спільноти.

На початку XIX ст. українська мова в Галичині перебувала у підпорядкованому становищі: в адміністративній, освітній і науковій сферах домінували німецька, польська та латинська мови, тоді як у церковному вжитку переважала церковнослов'янська, віддалена від живого народного мовлення [11, с. 134]. У цьому контексті мовна програма Вагилевича мала виразно новаторський характер, оскільки передбачала утвердження народної української мови як повноцінного засобу національного самовираження.

У листах і виступах, адресованих М. Шашкевичу, він неодноразово наголошував, що саме мова є основою розвитку освіти, науки, літератури та релігійного життя. Вагилевич заперечував штучне відокремлення інтелігенції від народу, вважаючи це наслідком культурної полонізації та втрати зв'язку з рідною мовою.

У цьому контексті показовим є вислів, що приписується колу «Руської трійці»: «Чи може бути народ без мови? Чи може бути дух без слова?» [6, с. 198]. Він відображає сутність мовної концепції Вагилевича, у якій мова розглядається як фундамент національного буття.

Його мовознавчі спостереження мали не лише описовий, а й виразно порівняльно-історичний характер. Вагилевич прагнув простежити генетичні зв'язки української мови з іншими слов'янськими мовами, насамперед польською, чеською та сербською, що відповідало загальним тенденціям слов'янської філології першої половини XIX ст. Він використовував зіставлення лексичних форм, фразеологізмів і фонетичних особливостей для доведення самобутності української мовної системи та її органічної спорідненості зі слов'янським мовним простором.

Важливою складовою його мовознавчого підходу було також звернення до фольклору як до мовного джерела. Саме в народній пісні, казці чи приказці він убачав найбільш архаїчні та автентичні форми мови, не спотворені книжною традицією. У цьому контексті Вагилевич фактично закладав основи майбутнього діалектологічного підходу, оскільки розглядав говірки не як «відхилення», а як природні варіанти живої мовної системи.

Його інтерес до мовної проблематики тісно переплітався з етнографічними та історичними студіями. Мова, на його переконання, була ключем до реконструкції минулого: через неї можна було відчитати сліди давніх культурних контактів, соціальних процесів і навіть світоглядних уявлень народу. Саме тому мовознавчі нотатки Вагилевича часто поєднувалися з історичними коментарями та етнографічними спостереженнями.

Отже, мовознавча концепція Івана Вагилевича становить органічну частину його загального наукового світогляду, в якому мова, історія та народна культура утворюють єдину систему. Його погляди сприяли утвердженню ідеї української мови як повноцінного засобу національного самовираження та стали важливим етапом у формуванні українського мовознавства XIX століття.

Його підхід до орфографії та фонетики був напрочуд прогресивним для свого часу. Прихильність Івана Вагилевича до фонетичного принципу письма впливала з переконання, що правопис має максимально точно відображати живе мовлення народу. Він критично ставився до штучних, етимологічно

перевантажених орфографічних систем, які не відповідали реальній вимові, і вважав, що саме «живе слово» повинно бути основою письмової норми.

У цьому контексті його ідеї значною мірою перегукувалися з подальшими реформаторськими тенденціями в українській орфографії другої половини XIX – початку XX ст. Хоча Вагилевич не створив завершеної правописної системи, його практичні спроби фіксації народної мови стали важливим етапом у поступовому формуванні українського правописного мислення.

Його мовознавчі напрацювання справили помітний вплив на сучасників, зокрема на Якова Головацького, який у своїх пізніших граматичних і лексикографічних працях використовував зібраний матеріал «Руської трійці» як емпіричну базу. Таким чином, Вагилевич опосередковано долучився до становлення української наукової лінгвістики як системної дисципліни.

Водночас його діалектологічні спостереження виходили за межі суто мовознавчого інтересу. Вони мали виразний культурно-історичний вимір, оскільки через аналіз мовних відмінностей він прагнув окреслити внутрішню різноманітність українського етнічного простору. Для нього діалект був не «відхиленням» від норми, а рівноправною формою існування національної мови, що відображає багатство історичного досвіду різних регіонів.

Отже, мовознавчі та діалектологічні студії Івана Вагилевича становлять важливу складову його наукової спадщини. Вони поєднують елементи романтичного захоплення народною культурою з ранніми рисами наукової системності, закладаючи підґрунтя для подальшого розвитку української філології та орфографічної думки.

У цьому контексті важливо підкреслити, що мовна концепція Івана Вагилевича не була суто теоретичною конструкцією, а спиралася на широку джерельну базу та практичний досвід, відображений як у його публікаціях, так і в рукописних матеріалах. Саме тому дослідники наголошують на її органічному зв'язку з діяльністю «Руської трійці» та загальними процесами національного відродження в Галичині [51, с. 35].

Його позиція щодо створення літературної мови на основі живого народного мовлення була альтернативною до домінуючих тогочасних моделей, орієнтованих або на церковнослов'янську традицію, або на полонізовані мовні форми. Вагилевич, як і його соратники Маркіян Шашкевич та Яків Головацький, послідовно обстоював принцип опори на народну основу як єдино можливий шлях формування автентичної української літературної мови [46, с. 38].

Значення цієї позиції полягає також у її довготривалому впливі на подальший розвиток української мовної традиції. У другій половині XIX – на початку XX ст. ідеї, близькі до тих, що їх формулював Вагилевич, були розвинуті у творчості Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського та інших класиків української літератури, які закріпили принцип народної основи літературної мови як норму [46, с. 38].

У своїй практичній діяльності Вагилевич активно реалізовував ці принципи через переклади, редагування текстів та фіксацію фольклору. Його перекладацька робота була спрямована не лише на популяризацію європейських культурних здобутків, а й на демонстрацію потенціалу української мови як повноцінного засобу наукового й художнього висловлювання. Таким чином, мовне питання набувало у нього прикладного виміру, пов'язаного з освітою та культурним розвитком суспільства [19, с. 35].

Окремо слід відзначити його погляди на роль мови в освіті, де Вагилевич обґрунтовував необхідність використання української як мови навчання. У цьому він розглядав мову як інструмент формування національної свідомості та виховання патріотизму, що відповідало загальним тенденціям європейського романтизму [11, с. 134].

Отже, мовознавча концепція Івана Вагилевича поєднувала науковий аналіз, культурну програму та національно-політичні ідеї. Вона стала важливою складовою процесу формування української літературної мови та суттєво вплинула на подальший розвиток української гуманітарної думки в XIX–XX ст. [51, с. 35].

Іван Вагилевич послідовно трактував мову як ключовий елемент духовної та історичної цілісності народу, у якому концентрується його досвід, система цінностей і культурна пам'ять. У такому баченні українська мова постає не лише як засіб спілкування, а як фундаментальна основа національного буття, що забезпечує безперервність історичної традиції та відтворення колективної ідентичності [55, с. 59].

У межах романтичної парадигми, до якої належав Вагилевич, мова інтерпретувалася як «організм народу», що розвивається природним шляхом і відображає його духовний стан. Подібні уявлення стали важливим теоретичним підґрунтям для формування ранньої української національної ідеології, у центрі якої перебувала ідея мовного права як складової культурної та політичної свободи.

Його критичне ставлення до політики асиміляції в Австрійській імперії та в ширшому слов'янському контексті ґрунтувалося на переконанні, що витіснення рідної мови веде до втрати національної самобутності. Водночас він застерігав і від надмірної сакралізації церковнослов'янської мови, вважаючи, що вона не може повноцінно виконувати функції живого народного мовлення в освіті та культурі.

Практичним втіленням його мовної програми стала діяльність «Руської трійці» та видання альманаху «Русалка Дністровая», який сучасники й дослідники розглядають як один із перших маніфестів нової української літератури на західноукраїнських землях [58, с. 20]. У цьому виданні реалізовано принцип опори на живу народну мову, що став альтернативою як церковнослов'янській традиції, так і полонізованим мовним моделям.

Вагилевич наголошував на необхідності піднесення статусу української мови до рівня мови освіти, науки та літератури, розглядаючи це як умову формування повноцінної національної культури. У цьому контексті мова виступала не лише культурним, а й соціальним маркером, здатним змінювати уявлення про народ як суб'єкт історії.

Характерною рисою його світогляду було поєднання мовного питання з морально-релігійними уявленнями. Мовна вірність інтерпретувалася ним як форма духовної цілісності та відповідальності перед власною культурною традицією. Таке розуміння відображає глибоку інтеграцію мовної, етичної та національної проблематики в його концепції [59, с. 88].

Таким чином, Іван Вагилевич ще задовго до оформлення модерних національних ідеологій інтуїтивно сформулював базові засади мовно-національної ідентичності. У його концепції чітко простежується ідея нерозривного зв'язку між мовою та нацією, яка в подальшому стала одним із ключових принципів українського національного руху: самостійна мова – самостійний народ. У цьому сенсі його погляди можна розглядати як ранній теоретичний передвісник пізніших націєтворчих доктрин, що підкреслювали визначальну роль мови у формуванні політичної суб'єктності [55, с. 59].

Важливо, що мовна ідеологія Вагилевича не була абстрактною конструкцією, а ґрунтувалася на практичному досвіді його діяльності в межах «Руської трійці», етнографічних дослідженнях та публіцистиці. Саме поєднання наукової роботи з культурно-просвітницькою практикою дозволило йому закласти основи національно орієнтованого підходу до мови як об'єкта дослідження і засобу суспільного впливу.

Хоча Вагилевич не створив систематизованого мовознавчого трактату, його розвідки, передмови до видань, листування та фольклорні записи становлять важливий джерельний комплекс для реконструкції ранньої української лінгвістичної думки. Його внесок у розвиток української мовної традиції можна окреслити за кількома напрямками: формування емпіричної бази для майбутніх мовознавчих студій, утвердження принципу опори на живу народну мову та популяризація українського слова як культурної норми.

Ідеї, які у тій чи іншій формі були започатковані Вагилевичем, згодом отримали подальший розвиток у працях П. Куліша, О. Потебні, І. Нечуя-Левицького та інших українських інтелектуалів, які поглибили наукове осмислення мови як системи та як чинника національної ідентичності.

Отже, мовознавча та культурна діяльність Івана Вагилевича має фундаментальне значення для історії української гуманітаристики. Його погляди сприяли утвердженню української мови як повноцінного засобу духовного й інтелектуального самовираження народу, а також стали важливим етапом у формуванні національної мовної свідомості, актуальної й у сучасному науковому дискурсі.

РОЗДІЛ IV. ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНА ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОСЛІДНИКА

4.1. Участь Івана Вагилевича в українському національному русі першої половини XIX ст.

У першій половині XIX ст. українські землі, розділені між імперіями, перебували в стані активного національного пробудження, коли формувалися засади модерної української ідентичності. У цьому інтелектуальному процесі Іван Вагилевич виступив як один із представників галицької інтелігенції, чия діяльність охоплювала фольклористику, етнографію, поезію та участь у ранньому національному русі.

Важливим етапом його становлення стала участь у гуртку «Руська трійця», створеному у 1832 р., який об'єднав молодих інтелектуалів навколо ідей культурного відродження українців у Галичині. Діяльність цього об'єднання мала не лише літературно-філологічний, а й виразний суспільно-політичний характер, спрямований на формування національної свідомості та опір асиміляційним процесам [43, с. 201].

Програмні завдання «Руської трійці» включали піднесення статусу української мови, систематичне збирання та популяризацію народної творчості, осмислення історичної спадщини та формування основ національної пам'яті. У цьому контексті Іван Вагилевич відіграв роль одного з провідних інтелектуальних ініціаторів, поєднуючи фольклористичні студії з історико-філологічними дослідженнями.

Кульмінацією діяльності гуртка стало видання альманаху «Русалка Дністровая» (1837), який сучасна наука розглядає як один із перших маніфестів нової української літератури в Галичині. Вагилевич долучився до підготовки цього видання як упорядник фольклорних матеріалів, перекладач і автор окремих текстів, що засвідчує його багатогранну участь у формуванні нового культурного канону [43, с. 201].

Його діяльність у межах цього проєкту відображає переконання, що національне відродження починається з утвердження рідної мови та осмислення народної культури як джерела історичної тяглості. В альманасі були представлені як фольклорні тексти, так і науково-популярні матеріали, які демонстрували зв'язок між усною традицією та історичною пам'яттю українського народу.

Іван Вагилевич належав до тієї генерації українських інтелектуалів ХІХ ст., які розглядали просвітництво як ключовий інструмент національного відродження. Його діяльність охоплювала мовне, культурне та ідейно-політичне поле, формуючи підґрунтя для подальшого розвитку української гуманітарної думки. У цьому сенсі просвітницька праця для нього була не лише культурною місією, а й формою громадянського служіння народові [40, с. 199].

Просвітницьку діяльність Івана Вагилевича він розпочав ще в роки студентства, ставши співорганізатором і активним учасником гуртка «Руська трійця». Через збирання фольклору, публікацію народних пісень, дум, обрядів і легенд він прагнув відкрити духовний світ простого люду та надати йому належного культурного авторитету [41, с. 578].

Вагилевич послідовно підтримував розвиток української літератури на основі живої народної мови. Через фольклорні записи та переклади давніх текстів він демонстрував багатство, структурну розвиненість і самобутність української культурної традиції, протиставляючи її концепціям «другорядності» чи «діалектності» українського слова.

У період навчання та інтелектуальної діяльності Вагилевич неодноразово вступав у полеміку з представниками польського культурного середовища, які заперечували окремішність української мови й культури. У відповідь він виступав із публіцистичними текстами, в яких обґрунтовував історичну глибину української традиції та засуджував процеси полонізації.

Його переконання в тому, що українці є не «руською гілкою польської нації», як це намагалися трактувати окремі польські публіцисти, а самобутнім і повноцінним народом, стали концептуальною основою його культурної та

громадської позиції. Згодом ці ідеї набули фундаментального значення для процесів національного самоусвідомлення в Галичині [33, с. 58].

Вагилевич був глибоко переконаний, що освіта українською мовою є ключовою умовою формування національної інтелігенції. Хоча він не обіймав офіційних педагогічних посад, його публікації, переклади й методичні напрацювання були спрямовані на те, щоб формувати в української молоді не лише знання, а й почуття національної гідності.

У своїх виступах і листуванні він постійно наголошував на необхідності створення українських народних шкіл, видання книжок українською мовою, розвитку бібліотек і читальних залів. У цьому сенсі його діяльність стала одним із інтелектуальних підґрунть пізнішого виникнення просвітницьких інституцій, зокрема товариства «Просвіта».

Особливо активну громадсько-політичну роль Іван Вагилевич відіграв у період революційних подій 1848–1849 рр., коли став учасником Головної Руської Ради — першої політичної організації українців у Галичині. У її межах він долучався до напрацювання програмних документів, у яких формувалися ідеї культурної автономії, мовної рівноправності та політичного представництва українців в імперських структурах.

У рамках Головної Руської Ради Іван Вагилевич послідовно відстоював низку принципових для українського руху позицій. Зокрема, він: підтримував ідею офіційного визнання української мови як рівноправної в адміністративному й публічному житті; виступав за впровадження української мови в шкільництво та судочинство; ініціював формування української інтелігенції як окремої суспільно-політичної сили; обстоював необхідність розвитку власної преси, бібліотечної справи та культурно-освітніх осередків.

Його участь у діяльності Ради засвідчила поступовий перехід від культурно-романтичного етапу національного руху до політично зорієнтованих форм національної мобілізації, коли українська інтелігенція вперше відкрито заявила про свої права в межах багатонаціональної імперії [47, с. 54].

Іван Вагилевич належав до тієї частини галицької інтелігенції, яка вважала, що головним шляхом національного відродження є не збройне протистояння, а тривалий культурний розвиток — через мову, фольклор, історичну пам'ять і літературу. Він чітко усвідомлював, що без власного культурного ядра нація втрачає здатність до самозбереження і стає об'єктом асиміляційного впливу.

Вагилевич також розглядав революційні події середини XIX ст. як своєрідне «вікно можливостей» для інституційного оформлення українського національного проекту [26, с. 58]. Водночас він не абсолютизував політичні методи, залишаючи пріоритет за просвітницькою працею.

Попри політичні розчарування, конфлікти з польським середовищем та утиски з боку адміністративної системи, Іван Вагилевич залишився вірним ідеї українського культурного відродження. У його особі поєдналися риси вченого, публіциста, культурного діяча й політичного мислителя, який розумів, що лише через просвіту й піднесення національної гідності можливе формування майбутньої державності.

У підсумку, просвітницька й патріотична діяльність Івана Вагилевича є показовим прикладом того, як інтелектуальна праця може стати чинником націєтворення, закладаючи підвалини культурної самосвідомості, актуальні й у XXI ст.

Окремо варто підкреслити, що Вагилевич не обмежувався академічними студіями. Він активно співпрацював із молодими українськими освітянами, підтримував ідею навчання рідною мовою, популяризував історію України серед семінаристів і студентства. У приватному листуванні та нотатках він неодноразово наголошував на необхідності створення українських шкіл, бібліотек і читальних залів як базових інституцій національного розвитку.

Саме тому в його концепції українці постають не як етнографічна група, а як окрема нація зі сформованою мовою, історією, культурою та духовною традицією. Такий підхід був не лише новаторським, а й значною мірою випереджав провідні європейські національні теорії свого часу.

4.2. Концептуальні погляди на українську національну ідею, конфесійне та

етнополітичне питання

Постать Івана Вагилевича є однією з найяскравіших і водночас найбільш суперечливих у процесі українського національного відродження XIX ст. Його погляди на українську ідею, а також позиція щодо релігійного та національного питань формувалися під впливом інтелектуальних течій епохи, історичних обставин, особистого духовного пошуку та суспільних викликів. У центрі його світогляду перебувала ідея української самобутності, яка мала реалізуватися не лише в мовно-культурній площині, а й у сфері віри, політичної організації та національної гідності.

Іван Вагилевич чітко усвідомлював українців як окрему націю зі своєю мовою, історією, культурою, ментальністю та власною історичною місією в Європі [32, с. 20]. Його національна концепція виходила за межі регіонального бачення Галичини чи Наддніпрянщини: Україну він інтерпретував у широкому історичному контексті спадкоємності Київської Русі, носієм якої, на його переконання, був український народ.

Особливо виразно ці ідеї проявилися в період революційних подій 1848–1849 рр., коли Вагилевич активно долучився до діяльності Головної Руської Ради. Він обстоював ідею єдності українського народу по обидва боки Збруча, підтримував вимоги культурної та освітньої автономії, а також виступав за право українців на політичне представництво в імперських структурах. У його розумінні ключовими передумовами національного розвитку були утвердження української мови як літературної та освітньої, формування національної інтелігенції й розбудова шкільництва, що мали забезпечити входження українців у коло європейських народів [43, с. 98].

Окремим і складним аспектом біографії Вагилевича став його конфлікт із греко-католицькою церквою. Вихований у семінарійній традиції та спершу пов'язаний із церковним середовищем, він поступово дистанціювався від інституційного католицизму. Причини цього процесу були багатоплановими:

критичне осмислення залежності церкви від політичної влади, а також його власні духовно-філософські пошуки.

Кульмінацією цього еволюційного відходу став перехід Вагилевича до протестантизму у 1850-х роках, що спричинило значний суспільний резонанс у Галичині. Сучасники сприйняли цей крок переважно негативно, трактуючи його як відступ від традиції. Водночас сам Вагилевич розглядав свою зміну конфесійної належності як акт внутрішнього звільнення та відмову від політизованих форм релігійності, які, на його переконання, в умовах Австрійської імперії часто втрачали первісний духовний зміст і виконували адміністративно-ідеологічні функції.

Хоча релігійний вибір Вагилевича не отримав підтримки серед значної частини українського духовенства, він послідовно відстоював право на індивідуальну віру та духовну автономію. У своїх працях, виступах і публіцистиці він порушував питання релігійної терпимості, наголошував на необхідності відокремлення церковної інституції від державного впливу та визнавав історичну зумовленість багатоконфесійності християнської традиції [44, с. 56].

Іван Вагилевич, як і більшість представників української інтелігенції Галичини першої половини XIX ст., формувався в лоні греко-католицької традиції. Після завершення навчання у Львівській духовній семінарії він певний час готувався до священичого служіння, а його богословська освіта суттєво вплинула на становлення світоглядних орієнтирів. Водночас саме релігійна сфера стала одним із найсуперечливіших вимірів його біографії, кульмінацією якого був перехід до протестантизму — крок, що мав не лише особистий, а й широкий суспільний резонанс.

У молоді роки, перебуваючи ще в середовищі семінарії, Вагилевич активно цікавився богословськими та філософсько-релігійними питаннями. Він сприймав Церкву не тільки як духовну інституцію, а й як один із чинників формування національної свідомості [52, с. 168]. У процесі навчання він глибоко опановував Святе Письмо, схоластичну традицію, латинську теологію та

патристику, що сприяло формуванню його критичного мислення щодо природи віри та її історико-культурного контексту.

Водночас уже на початку 1840-х років у його поглядах простежується поступове дистанціювання від церковної ієрархії. Він критикував надмірну формалізацію духовного життя, залежність духовенства від австрійської адміністративної системи та втрату ним безпосереднього зв'язку з народним середовищем. На його світогляд також істотно впливали ідеї західноєвропейського Просвітництва, які підкреслювали значення особистої віри, раціонального осмислення релігії та індивідуальної моральної відповідальності [52, с. 138].

Кульмінацією внутрішньої кризи Івана Вагилевича стала відмова від священичого служіння. У 1844 р. він остаточно відходить від духовного стану, що спричинило його конфлікт із церковною ієрархією. Цей крок викликав різко негативну реакцію сучасників, передусім у середовищі галицької духовної інтелігенції, для якої церковне служіння часто ототожнювалося з національним обов'язком.

Водночас причини такого рішення були значно глибшими, ніж суто особисті мотиви. Вагилевич не погоджувався з пасивною позицією частини церковного середовища щодо посилення польського культурного впливу в Галичині, а також із тим, що церковні структури дедалі більше набували характеру інституційної залежності від імперської адміністрації та змушених компромісів із владою.

У середині 1850-х років Іван Вагилевич, уже будучи сімейною людиною, приєднався до протестантської громади, зокрема до євангельсько-лютеранського середовища Львова, яке в межах австрійської конфесійної політики мало обмежену, але легальну свободу діяльності.

Його вибір мав радше ідейно-символічний характер, ніж суто конфесійний. Перехід до протестантизму став для Вагилевича формою дистанціювання від церковного формалізму, консервативних практик і внутрішніх суперечностей, які він убачав у греко-католицькому середовищі. Протестантська традиція, з її

акцентом на індивідуальному прочитанні Святого Письма, особистій вірі та моральній відповідальності, виявилася ближчою до його світоглядних пошуків, що тяжіли до модерних інтелектуальних моделей європейського типу.

Перехід Івана Вагилевича до протестантизму спричинив гостру критику з боку частини українського духовенства та інтелігенції. Його вчинок трактували як відступництво або як наслідок глибокої духовної кризи. Водночас, попри суспільний осуд, Вагилевич не відмовився від української культурної і національної ідентичності, залишаючись послідовним у своїх просвітницьких і наукових засадах [15, с. 39].

Більше того, його протестантський період позначився поглибленим інтересом до питань духовної культури, етики та педагогіки. Вагилевич продовжував літературну й наукову діяльність, публікував тексти, а також залишався залученим до українського громадського руху, хоча й утратив частину підтримки колишніх соратників [26, с. 83].

Духовна еволюція Івана Вагилевича постає як приклад складної внутрішньої боротьби за моральну послідовність і правду віри. Його перехід до протестантизму доцільно трактувати не як прояв відступництва чи ексцентричності, а як спробу пошуку інтелектуально-духовної рівноваги в умовах ідейних і соціальних трансформацій епохи. Водночас це свідчить про появу в українському національному русі XIX ст. постатей модерного типу, здатних мислити поза межами конфесійних рамок, але зі збереженням глибокої поваги до духовного виміру національного життя.

Одним із принципових питань, що стояли перед галицькою інтелігенцією середини XIX ст., було визначення національного імені: «русин», «русняк», «малорос» чи «українець». Вагилевич належав до перших діячів, які послідовно обстоювали самоназву «українець» як найбільш адекватну історичній традиції та політичним перспективам розвитку нації [42, с. 92].

Він чітко усвідомлював небезпеку розмитості поняття «руський», яке використовувалося в різних ідеологічних контекстах — як у польській публіцистиці, так і в москвофільських інтерпретаціях. На його переконання,

українська ідентичність повинна мати чітко окреслені мовні, етнографічні, культурні та політичні параметри. У цьому контексті українську мову він розглядав як головний інтеграційний чинник нації, а національну ідею — як основу формування окремого культурно-політичного простору.

Попри романтичне підґрунтя його світогляду, Вагилевич був не лише мрійником, а й активним практиком національного життя. Його участь у петиційних кампаніях, співпраця з політичними та громадськими середовищами, публіцистичні виступи в тогочасній пресі свідчать про прагнення втілити українську ідею не лише у фольклорно-етнографічній чи мовній площині, а й у політичній реальності [26, с. 83].

У добу, коли українська нація ще перебувала на етапі формування модерної ідентичності, Вагилевич послідовно окреслював її базові контури: українці мають бути вільними, культурно самодостатніми, релігійно свідомими та політично зрілими. Саме ці засади можна розглядати як своєрідну концептуальну формулу його національного ідеалу.

Отже, погляди Івана Вагилевича на українську ідею, релігію та національну ідентичність значною мірою випереджали свій час. Він не лише декларував ідеї, а й намагався їх реалізовувати через наукову, публіцистичну та громадську діяльність, вибудовуючи цілісне бачення українства на основі мови, культури, духовної свободи та політичної активності. Його духовна еволюція — від семінариста до протестанта, від фольклориста до публіциста, від «русина» до усвідомленого носія української ідентичності — стала символом складного, але закономірного процесу національного самоусвідомлення в умовах габсбурзької імперської дійсності.

Життєвий і інтелектуальний шлях Вагилевича переконливо засвідчує, що українська національна ідея формувалася не в абстрактних теоретичних конструкціях, а в реальному соціокультурному досвіді, на перетині боротьби, віри, наукового пошуку та особистої жертвності.

ВИСНОВКИ

Іван Вагилевич посідає особливе місце в історії України першої половини XIX ст. Його життєвий і творчий шлях є яскравим прикладом інтелектуального становлення українського діяча, який, попри складні соціально-політичні обставини, зумів поєднати у своїй діяльності глибоку наукову ерудицію з активною громадською позицією.

У ході дослідження з'ясовано, що Вагилевич був одним із перших українських учених Галичини, який намагався сформулювати комплексний підхід до осмислення національної ідентичності українців через вивчення їх мови, історії, фольклору, релігії та культури. Його етнографічні, фольклористичні, археологічні й лінгвістичні праці стали вагомим підґрунтям для подальшого розвитку української гуманітарної науки в регіоні.

Наукова діяльність Івана Вагилевича була багатогранною й охоплювала ключові напрями гуманітарного знання: фольклористику, етнографію, археологію, мовознавство та історію. Його внесок у розвиток української науки, особливо в Галичині першої половини XIX ст., мав системоутворювальний характер і значною мірою визначив подальші напрями розвитку національної гуманітаристики.

Джерельна база та історіографічні дослідження не лише фіксують основні віхи життя та діяльності Івана Вагилевича, але й відображають еволюцію підходів до його оцінки в різні історичні періоди, що зумовлювалося як ідеологічними чинниками, так і трансформацією наукових парадигм та змінами в національному дискурсі. Аналіз радянської та пострадянської української історіографії свідчить про стійкий інтерес дослідників до постаті І. Вагилевича, особливо в контексті вивчення діяльності представників «Руської трійці» та їх внеску в українське національне відродження. У радянський період наукова рефлексія щодо Вагилевича здійснювалася в межах ідеологічно детермінованої парадигми, що нерідко призводило до звуження або спрощення оцінок його ролі. Натомість із проголошенням незалежності України відбулася суттєва методологічна переорієнтація досліджень: зросла увага до комплексного аналізу

його наукової, літературної та громадської спадщини. Зокрема, важливим етапом у переосмисленні постаті І. Вагилевича стала поява у 1993 році фундаментальної монографії Григорія Дем'яна, яка вперше системно висвітлила його біографію та багатовимірний внесок у розвиток української культури.

Наукові здобутки Івана Вагилевича насамперед репрезентовані у сфері фольклористики та етнографії. Він виступив одним із перших системних збирачів, дослідників та інтерпретаторів усної народної творчості. Його записи обрядових пісень, легенд, переказів і вірувань стали важливою джерельною базою для формування української етнографічної науки. Вагилевич послідовно підкреслював значення «живого слова народу», розглядаючи фольклор як відображення історичної пам'яті та духовного світу нації.

В археологічних студіях Вагилевич виявив глибокий інтерес до старожитностей, зокрема до дохристиянських культів, язичницьких святилищ і курганних комплексів. Він був одним із перших дослідників у Галичині, хто намагався системно поєднати польові спостереження з аналізом писемних джерел, локалізуючи та інтерпретуючи пам'ятки на території Західної України. Його погляди на взаємозв'язок між матеріальною культурою та духовним світом минулого випереджали наукові підходи свого часу й заклали підвалини подальших археологічних студій регіону.

Лінгвістичні праці Вагилевича становлять цінний етап становлення українського мовознавства. Він досліджував фонетичні особливості, діалектне розмаїття та структурні риси української мови, наголошуючи на її самобутності та принциповій відмінності від польської, російської й церковнослов'янської мов. Іван Вагилевич одним із перших обґрунтовував необхідність утвердження української мови як повноцінного засобу літератури, освіти та наукового дискурсу.

Характерною рисою його наукової методології був міждисциплінарний підхід: дослідник органічно поєднував філологічні, історичні, культурологічні, релігієзнавчі та археологічні компоненти аналізу. Це забезпечувало комплексність його студій і надавало їм високої аналітичної цінності. У постаті

Вагилевича втілює тип «ученого-романтика» — інтелектуала, для якого науковий пошук був нерозривно пов'язаний із служінням національній ідеї.

Іван Вагилевич був одним із перших представників галицької інтелектуальної традиції, який поставив перед собою завдання наукового обґрунтування української ідентичності. Його праці стали важливим інтелектуальним підґрунтям для подальшого розвитку українознавства як системної наукової дисципліни та істотно вплинули на формування модерної української гуманітарної науки.

Особливу увагу І. Вагилевич приділяв дослідженню усної народної творчості, традицій, звичаїв і вірувань, у яких вбачав «живу душу народу». Його збірки народних пісень, колядок і легенд не лише зберегли цінний фольклорний матеріал, а й засвідчили прагнення інтегрувати українську культуру в ширший європейський науковий контекст, підносячи її до рівня об'єкта системного академічного вивчення.

Вагилевич був одним із засновників «Руської трійці» — гуртка, що став духовною основою модерного українського національного руху в Галичині. Разом із Маркіяном Шашкевичем і Яковом Головацьким він доклав значних зусиль до утвердження української мови як літературної та освітньої. Важливо підкреслити, що в його діяльності мова розглядалася не лише як засіб комунікації, а й як ключовий чинник національного самовизначення та культурної консолідації.

Громадсько-культурна діяльність Івана Вагилевича була органічним продовженням його наукових і інтелектуальних пошуків. Він виступав не лише як дослідник, а й як активний учасник національного руху, ідейний натхненник просвітницьких ініціатив у Галичині першої половини XIX ст., спрямованих на формування української культурної та політичної самосвідомості.

Просвітницька діяльність Вагилевича виявлялася в різноманітних формах: у публічних виступах; у популяризації української мови в освіті та церковному житті; у публікації та перекладі текстів, доступних широкому загалу.

Погляди Вагилевича на українську національну ідею формувалися на основі європейського романтизму, просвітництва та християнського гуманізму. Він розглядав націю як духовну спільноту, ядром якої є мова, історична пам'ять, релігійна етика та народна культура. Для нього українська ідентичність постає передусім як морально-культурний вибір, а не лише як політична категорія.

Особливе місце в його громадській діяльності посідає релігійна трансформація. Перехід Вагилевича від греко-католицизму до протестантизму був не лише особистим духовним вибором, а й виявом критичного ставлення до тогочасної церковної ієрархії, яка, на його переконання, втрачала зв'язок із народом. Цей крок викликав різко негативну реакцію сучасників, однак засвідчив послідовність мислителя у відстоюванні власних переконань. Водночас він відображав глибшу кризу взаємин між інтелігенцією та консервативними церковними структурами в Галичині першої половини XIX ст.

Попри складні життєві обставини та часткову суспільну ізоляцію, Іван Вагилевич не припинив культурно-просвітницької діяльності. Його духовна незалежність, послідовність і відданість ідеї української самобутності стали важливим прикладом для наступних поколінь діячів національного руху.

Таким чином, громадсько-культурна діяльність Івана Вагилевича є не лише складовою його біографії, а й важливим етапом формування модерного українського національного руху. Його невтомна праця стала джерелом інтелектуального натхнення для наступників і закріпила за ним місце серед провідних діячів українського культурного відродження XIX ст.

У підсумку, наукова діяльність Івана Вагилевича є яскравим прикладом поєднання академічної допитливості з патріотичною відданістю. Його доробок не лише сприяв осмисленню минулого, а й став чинником духовного пробудження суспільства, закликом до самоусвідомлення та збереження національної культури. Вагилевич по праву посідає місце серед ключових діячів українського наукового та національного руху XIX ст.

Отже, його спадщина становить невід'ємну частину українського культурного та інтелектуального розвитку. Вона зберігає актуальність і сьогодні

як приклад глибокої інтелектуальної праці, громадянської мужності та духовної відданості національній ідеї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Русалка Дністрова»: Документи і матеріали / АН УРСР. Ін-т сусп. наук та ін.; Упоряд. Ф. І. Стеблій та ін. К.: Наук. думка, 1989. 544 с.
2. Вагилевич І. Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині. *Жовтень: літературно-мистецький і громадсько-політичний часопис*. 1978. № 12. С. 117–130.
3. Вагилевич І. Народні пісні в записах Івана Вагилевича / [упоряд., вступ. ст. і прим. М. Й. Шалати]. Київ: Муз. Україна, 1983. 158 с.
4. Вагилевич І. Твори / І. Вагилевич, К. Вагилевич. Рівне: Азалія, 2006. 366 с.
5. Русалка Дністровая: [альманах] за ред., М. Шалати. 8-е перевид. укр. кн. раритету 1837 р. Дрогобич: Коло, 2012. 232 с.
6. Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори / упоряд., вступ. ст. та приміт. М. Шалати. К.: Дніпро, 1982. 368 с.
7. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. Видав К. Студинський. Львів: накладом наукового товариства ім. Шевченка, 1909. 614 с.
8. Савченко Ф. Листи галичан до Бодянського. *Україна*. 1929, кн. 36. С. 85–93.
9. Андрусак Т. Правові погляди Івана Вагилевича (до 200-річчя від дня народження). *Вісник Львівського університету: збірник наукових праць*. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2012. Вип. 56. С. 65–73.
10. Аркуша О., Кондратюк К., Мудрий М., Сухий О. Час народів. Історія України ХІХ століття: Навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 408 с.
11. Вагилевич Іван. *Історія української літератури (перші десятиріччя ХІХ ст.)*: підручник / за ред. П. П. Хропка. К.: Либідь, 1992. С. 475–481.
12. Вагилевич Іван – співзасновник «Руської Трійці». *Шашкевичіана: зб. наук. праць*. Вип. 3/4 / Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича [та ін.]. Львів; Вінніпег, 2000. С. 116–169.
13. Веселовська Г. «Руська трійця» у культурних зв'язках України, Чехії та Словаччини ХІХ ст. *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 2000. Вип. 3–4. С.

572–573.

14. Виноградник Т. Громадсько-політична діяльність Івана Вагилевича. *Наукові записки*. Вип. 5-6. Івано-Франківськ, 2001. С. 35–39.
15. Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича: 1834–1934: Нові розшуки про діяльність гуртка. Львів, 1936. Ч. 2. С. 1–18.
16. Гаврилів Б., Бойчук З Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Вагилевича. Івано-Франківськ: [б.в.], 1996. 39, [1] с.
17. Гербільський Г. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині ХІХ ст. (до 1848 р.). Львів: Видавництво Львівського університету, 1964. 253 с.
18. Глушик І. Август Бельовський та Іван Вагилевич: наукова співпраця у Національному інституті імені Оссолінських. *Galicja. Studia i materiały*. 2017. №3. С. 170–182.
19. Горинь В. Естетичні погляди «Руської Трійці» (До генези українського романтизму). *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 1996. Вип. 1–2. С. 33–40.
20. Горак Я. Родина Івана Вагилевича: [до 160-річчя виходу «Русалки Дністрової»]. *Дзвін*. 1997. № 7. С. 126–129.
21. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ століття [Навч. посібник]. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
22. Грицик М. Письменники «Руської трійці» та Михайло Максимович. *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 2000. Вип. 3–4. С. 580–582.
23. Гуцуляк О. Іван Вагилевич як слов'янознавець. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2013. № 21, січень–червень. С. 44–48.
24. Дем'ян Г. Взаємини І. Вагилевича з П. Й. Шафариком. *Слов'янське літературознавство і фольклористика*. 1990. Т. 18. С. 14–23.
25. Дем'ян Г. Державницькі погляди Івана Вагилевича. *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 1993. Вип. 1–2. С. 58–63.
26. Дем'ян Г. Іван Вагилевич – історик і народознавець. АН України, Ін-т народознавства. Київ: Наук. думка, 1993. 151 с.
27. Дем'ян Г. В. Бібліографічна діяльність І. Вагилевича. *Бібліотека. Книга. Читач*. К., 1987. С. 44–45.

28. Демченко М. «Руська трійця» в історії чехів і словаків. *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 2000. Вип. 3–4 С. 574–576.
29. Дрогобицька О. Етнопсихологічні особливості бойків у праці І. Вагилевича «Бойки, русько–слов'янський люд у Галичині». *Вісник Прикарпатського університету*. Сер., Історія: [збірник наукових праць]. 2014. Вип. 25. С. 159–163
30. Ільницька Л. До біографії Івана Вагилевича (з маловідомих матеріалів). *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 1993. Вип. 1–2. С. 279–284.
31. Ільницька Л. Міжслов'янські зв'язки І. Вагилевича і Я. Головацького в 30–60-х роках ХІХ ст.: з маловідомих матеріалів. *Проблеми слов'янознавства*. 1989. Вип. 39. С. 33–39.
32. Ісаєвич Я. Українське національно-культурне відродження в ХІХ ст.: передумови, контекст, значення. *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 2004. Вип. 5–6. С. 15–21.
33. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». Київ: Наукова думка, 1990. 338 с.
34. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». 2-ге вид. допов. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2011. 422 с.
35. Колеса О. Погляд на історію українсько-чеських взаємин Х–ХХ ст. Прага, 1924. 16 с.
36. Куца О. «Руська трійця» та українсько-сербські культурні зв'язки. *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 2000. Вип. 3–4. С. 576–577.
37. Маленко О. Іван Вагилевич: до 200-річчя з дня народження поета. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2011. № 25. С. 39–40.
38. Моторний В. Відгомін діяльності «Руської трійці» в чеській культурі. *Проблеми слов'янознавства*. 1989. Вип. 39. С. 40–45.
39. Оленич Я. Іван Вагилевич як славіст. Збірник матеріалів VII міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки історичного факультету». Т. 2. К., 2014. 470 с.
40. Орлевич І. «Руська Трійця» і Денис Зубрицький. *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 2000. Вип. 3–4. С. 197–206.

41. Остапик І. «Руська трійця» в контексті українсько-литовських зв'язків. *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 2000. Вип. 3–4. С. 577–580.
42. Петраш О. «Руська трійця»: М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький. Київ: Дніпро, 1972. 152 с.
43. Петраш О. «Руська трійця»: М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та їхні літературні послідовники. 2-ге вид. допов. Київ: Дніпро, 1986. 227с.
44. Петраш О. Подвижники української ідеї: Маркіян Шашкевич та його побратими: літературознавче дослідження: посіб. для вищ. і серед. навч. закл. Тернопіль, 1996. 158 с.
45. Райківський І. Взаємини галицьких і наддніпрянських діячів у 1830–1840-х рр. *Український історичний журнал*. 2009. № 1. С. 39–55.
46. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. 932 с.
47. Райківський І. Ідея української соборності в діяльності «Руської трійці» та її послідовників у Галичині в 1830–1840-х рр. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2005. № 11. С. 53–73.
48. Райківський І. Ідея української соборності в підавстрійській Галичині (XIX – початок XX століття). Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2016. 392 с.
49. Рева Л. Іван Вагилевич і проблема українсько-польського громадянського та культурного порубіжжя. *Українська біографістика*. 2012. Вип. 9. С. 338–351.
50. Сарбей В. «Руська трійця». Історія України в особах: XIX–XX ст. / І. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. Абцілов, О. Божко [та ін.]. Київ: Україна, 1995. С. 79–85.
51. Свириднюк І. Будителі української свідомості на західноукраїнських землях I половини XIX століття: діяльність гуртка «Руська трійця». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2012. № 9. С. 34–38.
52. Сікора Л. Іван Вагилевич і Бойківщина. *Етнос і культура*. 2005/2006. № 2/3. С. 168–169.
53. Стеблій Ф. «Руська трійця» і початки національного руху на

- західноукраїнських землях. *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 2000. Вип. 3–4. С. 557–559.
54. Тершаковець М. Галицько-руське літературне відродженє. Львів, 1908. 166 с.
55. Угорчак Ю. Іван Вагилевич – перекладач. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2005. С. 59–60.
56. Українсько-руський архив. Том XIII-XIV. Матеріяли до історії культурного життя в Галичині в 1795–1857 рр. Замітки й тексти / Видав Кирило Студинський; Наукове товариство ім. Шевченка. Історично-філософічна секція. Львів: Накладом Наукового товариства ім. Шевченка, 1920. 431 с.
57. Українсько-руський архив. Том XV. Матеріали до історії українсько-чеських взаємин в першій половині XIX ст. / Видав др. Іван Брик; Наукове товариство ім. Шевченка. Історично-філософічна секція. Львів: Накладом Наукового товариства ім. Шевченка, 1921. 159 с.
58. Федченко П. М. Іван Вагилевич. *Історія української літературної критики: Дожовтневий період* / М. Д. Бернштейн, Н. Л. Калениченко, Н. М. Федченко [та ін.]; АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. К.: Наук. думка, 1988. С. 94–99.
59. Франко І. До біографії Івана Вагилевича. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1907. Т. LXXIX. С. 97–141.
60. Чоповський В. Духовний апостол просвіти: до 200-річчя від дня народження Івана Вагилевича. *Берегиня*. 2011. № 3. С. 19–26.
61. Шалата М. Будителі: «Руська Трійця» та її послідовники: нариси. Всеукраїнське т-во «Просвіта» ім. Т. Шевченка. Дрогобич: Коло, 2011. 110 с.
62. Шалата М. Дослідження життя і творчості «Руської трійці» (Підсумки і проблеми). *Шашкевичіана: збірник наукових праць*. 2000. Вип. 3–4. С. 526–555.
63. Вагилевич Іван Миколайович (2. IX. 1811–10.V. 1866). *Українська літературна енциклопедія: у 5 т. Т. 1* / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України; редкол.: І. О. Дзеверін (відп. ред.) [та ін.]. К., 1988. С. 260.
64. Вагилевич Іван (1811–1866). *Енциклопедія українознавства:*

Словникова частина: у 11 т. Т. 1 / Наук. т-во ім. Т. Шевченка ; голов. ред. В. Кубійович. Перевид. в Україні. К., 1993. С. 203.

65. Вагилевич Іван Миколайович (2. IX. 1811–10.V. 1866). *Українська мова: енциклопедія*. К., 2007. С. 62–63.

66. Вагилевич Іван Миколайович (1811–1866). *Малий словник історії України* / редкол.: В. Смолій (відп. ред.) [та ін.]. К., 1997. С. 74.

67. Іван Вагилевич: покажч. рукописів праць та матеріалів до біогр.: до 175-річчя від дня народж. І. М. Вагилевича / АН УРСР, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника ; уклад О. О. Дзюбан. Львів, 1986. 75 с.

68. Хропко П. П. Вагилевич Іван. *Українська література у портретах і довідках*: Давня література ХІХ ст.: довідник / редкол.: С. П. Денисюк, В. Г. Дончик, П. П. Кононенко [та ін.]. К.: Либідь, 2000. С. 36.

69. Шашкевич, Вагилевич, Головацький: бібліогр. покажч.: [присвяч. 150-річчю з дня народж. М. Шашкевича] / Львів. б-ка АН Укр. РСР ; склали: М. П. Гуменюк, Є. Є. Кравченко; ред. Г. Ю. Гербільський. Львів, 1962. 134 с.

